

PÉLDABESZÉDEK 10:5

LELKIPASZTOR

1952. AUGUSZTUS HÓ

LELKIPÁSZTOR

Kiadja az Evangélikus Egyetemes Egyház Sajtóosztálya

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Vető Lajos

Előfizetési díj egy évre 84 Ft, félévre 42 Ft, egy hónapra 7 Ft

Csekk számla: Lelkipásztor Kiadóhivatala, Budapest 237.371

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Üllői-út 24. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály. Telefonszám: 142—074, 130—886

TARTALOM

Oldal

CIKKEK, TANULMÁNYOK, BESZÉDEK.

1. A biblia hitelessége a legújabb közelkeleti ásatások megvilágításában. *Dr. Somogyi József* 289
2. Lukács evangéliumának elemzéséhez. *Hans Conze mann* 293
3. Pál apostol az újszövetségi apokrifusokban. *Dr. Kiss Jenő* 306
4. Központi könyvtárunk. *Dr. Mályusz Elemér* 313
5. Szabályok a test, lélek és szellem egészségünk ápolására (folytatás és vége). *Dr. med., dr. phil. Klaus Thomas* berlini lelkész, a *Der Weg zur Seele* című szaklap szerkesztője 318

MEDITÁCIÓK.

1. Szentháromság ünnepe utáni tizenkettedik vasárnap 326
3. Szentháromság ünnepe utáni tizenharmadik vasárnap 327
3. Szentháromság ünnepe utáni tizennegyedik vasárnap 329
4. Szentháromság ünnepe utáni tizenötödik vasárnap 331

FOLYÓIRATSZEMLE.

A Biblia hitelessége a legújabb közelkeleti ásatások megvilágításában

Százötven évvel ezelőtt az egész Közel-Kelet multja jóformán teljesen ismeretlen volt. A mult században lassan feltárult Egyiptom és Mezopotámia, majd Szíria, Perzsia és Kis-Ázsia multja. Míg azonban a 19. század ásatásainak eredményei sok embert szkeptikussá tettek a Biblia hitelességét illetően, a közfelfogás gyökeresen megváltozott az első világháború óta eltelt egy emberöltő folyamán. Az a sok lelet, amelyet a Közel-Kelet ókori multjának kutatói azóta feltártak, az a nemzetközi együttműködésen alapuló tudományos munka, amely töretlen energiával, ernyedetlen buzgalommal folyik napjainkban is a Biblia földjén és környékén, napnál világosabban bizonyítják az Ótestamentumnak, mint történelmi kútfőnek a hitelességét. Különösen szembeeső ez az emberi művelődés két alapvetően fontos s egymással anynyira egybefüggő ágának, az írásnak és a vallásnak a területén.

I.

Még a 20. század elején az volt az általános felfogás, hogy a héberek között az írás ismeretlen volt a Kr. e. 9. századig; tehát az annál régebbi korokról minden értesülésünk csak szájhagyomány lehetett. Ma már azonban vannak ékiratos szövegű agyagtábláink a Kr. e. 3. évezredből Mezopotámiából; ugyanolyan korúak a kisázsiai Kappadóciában talált legrégebbi írásos emlékek; Egyiptomban abból a korból már nemcsak kőbe vésett, hanem papíruszra írt szövegeket is találtak; Kréta szigetén pedig szintén ismert volt az írás a Kr. e. 2. évezredben. De nemcsak Palesztina környékén ismerték az írást abban a korban. Még a 19. század 80-as éveiben a felsőegyiptomi Tell el-Amarnában megtalálták III. és IV. Amenhotep fáraók diplomáciai levéltárát. Ez 360 babilóni nyelvű ékiratos agyagtáblán a fáraók egész levelezését tartalmazza szíriai hűbéreseikkel és a Közel-Kelet hatalmas államaival. Kitűnik ebből a levéltárból, hogy milyen élénk volt a levél- és iratváltás Egyiptom és közelkeleti országok között Kr. e. 1400—1360 körül, tehát akkor, amikor a zsidók az Igéret Földjére léptek. A Cyprus szigetével szemközti szíriai part egyik legnagyobb városa volt a Kr. e. 15. és 14. századokban Ugarit (Rasz Samra). Az 1929 óta ott rendszeresen folyó ásatások során csaknem minden közelkeleti nyelven számos feliratos emlék került a napvilágra. Közöttük rábukkantak a leg-

régibb ismert betűírásra, amelynek abc-je 29 betűből áll, nyelve pedig a héberrel közeli rokon kánaáni nyelvjárás. Ahogy a rasz samrai abc a mezopotámiai ékirás alkalmazása volt a betűírásra, úgy az egyidejűen a Szinai-félszigeten a Kr. e. 20—15. századok közötti korból felfedezett feliratok viszont az egyiptomi hieroglif-írásnak a betűírásra való alkalmazását mutatják. Ez a szinai írás volt a héber írás őse; felfedését egyesesen Mózesnek tulajdonítják.

Mindezek a leletek nyilvánvalóvá teszik, hogy Izrael fiainak palesztinai bevonulása idejében az írás használata ott már ismert volt nemcsak irodalmi, hanem kereskedelmi célokra is. Egyiptomban pedig, ahonnan a zsidók kivonultak és Mezopotámiában, ahonnan Ábrahám révén magukat származtatták és amellyel egész történelmük során élénk kapcsolatban állottak, már évszázadokkal azelőtt használták az írást minden célra. Természetesen ebből a korból nem maradt fenn héber írott emlékünkhöz, hiszen a papirusz, amelyet a héberék legalább is egyiptomi tartózkodásuk óta írásra használtak, nem bírja el az idők viszonyosságait. Bizonyos azonban, hogy a Kr. e. 1. évezred elején Palesztinában a főnóciák közvetítésével már kialakult a héber írás.

Mindez igen fontos a Biblia hitelességének szempontjából. Mindaddig, amíg azt hitték, hogy a Kr. e. 9. századnál régebben a héberék nem ismerték az írást, könnyű volt kételkedni minden olyan elbeszélés hitelességében, amelyet évszázadokkal datáltak korábbra a Kr. e. 9. századnál. Egyszerűen azt állíthatták, hogy ezek vagy későbbi korok koholmányai voltak, vagy pedig csak szájhagyományon alapultak, márpedig ennek pontossága igen kétes. Mármost a régebbi bibliai kritika szerint Mózes öt könyve négy különböző munka kombinációja s ezek közül a legrégebb sem idősebb a Kr. e. 9. századnál. Ez az elmélet tehát nemcsak Mózes öt könyvének a tekintélyét csorbította, hanem megrendítette azok erkölcsi tanításának alapját is. Ezzel szemben ma alapos okunk van feltételeznünk, hogy bármikor is keletkeztek ezek a könyvek jelenlegi alakjukban, azok alapját jóval korábbi feljegyzések teszik, olyanok, amelyek vagy egyidejűek, vagy legalább is majdnem egyidejűek voltak a leírt eseményekkel. Hogy pedig ilyen elveszett feljegyzések, sőt egész könyvek valóban léteztek, az kitűnik magából a Bibliából is.¹

De az a sok felírtos emlék, amelyet a Közel-Keleten legújabbban felfedeztek, más ponton is megerősíti a Biblia hitelességét. A multban kétségbevonták a mózesi törvények hitelességét, mert lehetetlennek tartották, hogy a Kr. e. 14. században ilyen részletes törvénykönyv keletkezhetett volna a zsidó nép körében. De ma nemcsak a babilóni Hammurabi törvénykönyvét ismerjük ötszáz évvel még korábbi időből, hanem korábbi sumír, későbbi asszír, valamint a kisázsiai

¹ IV. Mózes 21:14 megemlíti Jehova Háborúinak Könyvét (amely nyilvánvalóan a palesztinai bevonulás előtt íródott), Józsué 10:13 Jásár könyvét, I. Kir. 11:41 Salamon Cselekedeteinek Könyvét, a későbbi történeti könyvek pedig Juda Királyainak Krónikáit és Izrael Királyainak Krónikáit. Egészen bizonyos, hogy Mózes Éneke V. Móz. 32-ben és Debóra Éneke Bírák 5-ben hajdan önálló írások voltak s csak később kebeleztek be mostani helyükre.

Boghazköyben talált hittita törvényeket is. Ezen az alapon tehát nem zárkozhatunk el többé annak feltevése elől, hogy a mózesi törvények igenis a Kr. e. 14. században keletkeztek.

Persze, nem valószínű, hogy az Egyiptomba vándorolt kis zsidó közösség birtokában írott emlékek voltak. Lehetséges, hogy Egyiptomban maguk is írásba foglalták krónikáikat, de ennek semmiféle nyoma sincs. A kivonulásukat követő negyvenéves vándorlásuk valóban sem arra nem volt alkalmas, hogy korábbi feljegyzéseket megőrizzenek, sem arra, hogy új feljegyzéseket készítsenek. A krónikás tevékenysége csak Kánaánban kezdődhetett, amikor az ország hódításának befejeztével a lakosság letelepedett és munkához láthatott. A héberek láttak tömérdek írásos emléket Egyiptomban; látták, hogy az új hazában tőzsomszédai, a kánaániak is írtak, miért ne gyakorolhatták volna tehát ők maguk is az írás mesterségét?

Ma tehát bizonyossággal állíthatjuk: Mózes öt könyve korábbi írott források nyomán valóban a Kr. e. 9. vagy 8. században keletkezett s később, valószínűen a Kr. e. 5. században, ugyancsak régebbi irodalmi emlékek felhasználásával azokat tetemesen kibővítették.

II.

A legújabb ásatások eredményei más megvilágításba helyezik az Ótestamentum istenfogalmának fejlődését is. Bizonyára sok bibliolvasó megbotránkozik olyan erkölcsbe ütköző jelenségeken, mint a pátriarkák többnejűsége, az emberáldozat nyomai, valamint a foglyokkal, asszonyokkal és gyermekekkel szembeni kegyetlenkedés. Ma már ismerjük a környező közelkeleti népek mítoszait és rítusait. Tudjuk, hogy sok istent imádtak Egyiptomban is, Mezopotámiában is, Kis-Ázsiában is. Nemcsak minden természeti életjelenségnek volt meg a maga istene, hanem minden városnak és vidéknek is. *De csakis a választott nép, a zsidóság történetében látjuk a fejlődést a sokistenhitből az egyistenhitbe, a helyi istenek tiszteletéből az egész világ felett álló egyetemes Isten tiszteletébe.*

Persze, ez a fejlődés a zsidóknál is fokozatos volt. Jehova (Jahve) kezdetben csak Ábrahám, Izsák és Jákob istene volt s nem az egész világé.² A helyi istenek, a Baálok és Astarok, a ligetek és magas helyek tisztelete végigvonul Sámuel és a Királyok Könyvein. Izrael fiai is, Juda fiai is tömegesen bálványimádásba süllyedtek.³ Elképzelhetjük, mennyire elharapózhatott a nép körében a sokistenhit, ha még Juda utolsó királyának is szigorú és átfogó rendszabályokat kellett foganatosítania ellene. Azonban — s éppen ez a különbség a szomszédos népekkel szemben — mindig voltak, ha gyakran kisebbségben is, olyanok, akik minden más isten kizárásával *csak Jahvét tisztelték*. Nem a próféták teremtették meg az egyistenhitet — ez megvolt őelőttük is —, de ők adtak neki állandóan kifejezést, ők intették rá a népet. Ezt megtaláljuk már az első prófétáknál. Hózeásnál és Ámosnál is. Ámos

² Lásd I. Mózes 28:18—22.

³ Lásd II. Kir. 17:16,19; 18:4; 23:4—7,10.

4:13-ban így dicsőíti Istent: „Mert ime, aki hegyeket alkotott és szelet teremtett és aki kijelenti az embernek az ő gondolatát, aki a hajnalt sötétséggé változtatja és a föld magaslatain lépdel: az Úr ő, a Seregek Istene az ő neve.“ Máshelyütt, 9:6-ban Ámos így magasztalja az Urat: „Aki az égben építette meg boltozatát s annak íveit a földre alapította; aki előhívja a tenger vizeit s kiönti azokat a föld színére, az Úr az ő neve.“

Az egyistenhit azonban nemcsak a prófétáknál tör elő. Izraelben megtestesül Eliában és Elisában, valamint a „próféták fiaiban“. Judában pedig uralomra is jut olyan kiváló királyok alatt, mint Asza, Jehosáfát, Hizkia és Józsiás, bár a sokistenimádást teljesen ők sem tudták kiirtani.⁴

Így tehát a legújabb ásatások megvilágításában revideálnunk kell azt a régebbi nézetet, hogy a nép folytonosan visszasüllyedt a bálványimadásba s ez ellen kellett a prófétáknak állandóan tiltakozniok. Éppen ellenkezőleg állt a dolog. Az egész környező világ sokistenimadásából egy országban, Palesztinában és egy népben, a zsidóságban magasra tör az egyistenhit. Az alsó néprétegek egészen a fogságig ragaszkodtak a sokistenhithöz, de a felső néprétegek mind nagyobb részében előtör és elterjed az egyistenhit, hogy azután teljesen uralkodóvá váljék a fogság után, amikor nem hallunk többé Baálról és Astórethről, sem pedig Tammuzt sirató asszónyrról, akit látomásában Ezékiel látott (Ez. 8:14).

III.

A legújabb ásatások világánál a héberek nem elszigetelt népként tűnnek fel, akik egy ismeretlen világ közepette élnek. Ma már jól ismerjük egyfelől Egyiptom műveltségét s megmérhetjük, mennyire hatott a zsidóság művelődésére. Másfelől legalább is körvonalaiiban ismerjük Mezopotámia műveltségét is, sokat tudunk vallásukról, társadalmi és gazdasági rendszerükről. Felfedeztük a teremtés és az özőnvíz elbeszéléseinek babilóni változatait. Kiástuk a Babel tornyához hasonlító zigguratokat. Kiástuk Ur városát: abban olyan házak romjaira bukkantunk, amelyek megvoltak Ábrahám idejében és olyan utcák romjaira, amelyeket az ő lába taposott. De sokat tudunk a Palesztinához közelebb lakó népekről is, a mitanniakról, hittitákról, hurritákról és amoritákról, amelyek a multban csak pusztá nevek voltak. Megtudtunk egyet-mást a Kr. e. 2. évezred népvándorlásaairól, így Egyiptom híksósz-inváziojáról és az első hittita birodalmat elpusztító tengeri népek betöréseiről.

E népvándorlások közepette rábukkanunk egy kis törzsre. Az egyiptomi emlékek *Apiriunak*, a babilóni, szíriai és hittita emlékek *Habirunak* nevezik. Nevükben talán a *héber* név lappang. Ez a kis törzs más, többé-kevésbé hasonló törzsek között néppé növekszik. Számbelileg kicsi volt ez a nép, legkiválóbb fiai lelkében azonban ott hordozta egy magasabbrendű vallásos hit csfáját. Ez mind erősebb és erősebb lett, egyre jobban kiterelvényesedett, mígnem megtestesült pró-

⁴ Lásd II. Kir. 12:5; 14:4; 15:4.

féták és költők megnyilatkozásaiban, amelyek az emberi gondolkodás és a vallásos érzés legnemesebb, mindmáig utólérhetetlen megnyilvánulásai. A fokozatos kinyilatkoztatás eme képzete teljesen összhangban áll a világegyetem alapelvével, a fokozatos fejlődés elméletével.

Az utolsó emberöltő tudományos kutatásai még koránt sincsenek lezárva. Azonban már eddigi eredményeik is visszaállították az Ótestamentum éppen ama részeinek tekintélyét, amelyek ellen elsősorban irányult a 19. század romboló kritikája. Persze, még nem mondhatjuk ki az utolsó szót. Még sok részletkérdésre várunk választ a régészekről és nyelvészekről. De az eddigi eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy a Biblia csak nyerhet minden további kutatásból s hitünk egyedüli kútfeje ma már elsőrendű hitelességű tudományos történeti kútforrás is.

DR. SOMOGYI JÓZSEF

Lukács evangéliumának elemzéséhez

— Hans Conzelmann —

I.

Lukács sorsa a mai egzisztenciális diszkusszióban nem örömdetes. «Korai katolicizmus»-a miatt egyfelől támadják, másfelől rablógazdalkodásszerűen kizsákmányolják, de sajnos, alig magyarázzák. Teológiai motívumai inkább kísértetszerűen jelennek meg mindenfelé, sem mint megfoghatóan. Mivel gondolatmenete sokkal kevésbé éles profilú, mint pl. Pálé, s mivel a korai keresztyénség átlagtípusát tükrözteti, majdnem az egész újtestamentumi irodalommal érintkezik. Innen a kísértés, hogy a Lukács-féle motívumokat általános újtestamentumi motívumok gyanánt fogják fel. Így pl. üdvtörténeti látása újtestamentumi teológiai fejtegetések alapvonalává lesz anélkül, hogy a szerzők az ilyen általánosítás problematikájának a tudatában lennének. O. Cullmann épügy, mint E. Stauffer áldozataivá lettek ennek a veszélynek. A Lukács-féle motívumok azonban mindenekelőtt a mostani teológia átlagos nézeteiben játszanak tekintélyes szerepet. Különösen az egzisztenciális eszchatológia átalakulása részletes üdvtörténetlé s a tudható apokaliptikus gondolatmenet vele kapcsolatos kidolgozása hat. A korai egyház képe megfelel az egyháziasság erősítésére irányuló szükségletnek s a lappangó katolicizmus vádja alól felmentve hiszik magukat egyesek Lukács kanonikus helyzete révén.

Miképpen felel meg a Lukács hatása alatt álló teológusok magatartása magának Lukács evangéliumának? Hogyan áll maga a kutatás? Egész sereg monografiával rendelkezünk. De mindezideig nincs meg az eredmények összefoglalása, sőt még az előfeltételek is hiányoznak hozzá: a filológiai-történeti módszer mai állásának megfelelő irodalmi elemzés, mely az irodalmi és forma-elemzés eredményeit alkalmazná

* Bibliával a kezünkben olvassuk. (Szerk.)

Lukács evangéliuma kompozíciójának, sajátosságának és célkitűzésének tervszerű megfigyelésére (annak a munkának megfelelően, amelyet *Lohmeyer* Márk számára készített elő). Az ide vágó utalások úgyszólván az utcán hevernek. Lukács evangéliumát (jobban, mint Csel.-t) utalások szövik át, amelyekkel a szerző figyelmessé tesz sajátos céljára, kezdve a prólógusnál egészen az utolsó fejezetig. Lukács saját munkájának a mértékét erősen alá szokták értékelní (még ott is, ahol vele, mint «történész»-szel dicsekszenek). Nem csupán forrásait korrigálja nagyon konzekvensen, hanem kifejezetten és ismételten meg is jegyzi, hol korrigál. Miért nem vették olyan komolyan ezeket az utalásokat, mint ahogyan megérdemlik? A kutatás célja tradicionálisan inkább Jézus élete történeti anyagának a kiaknázására irányul, mint az egyes szinoptikusok megértésére a maguk eredeti mivoltában. Jánosnak régtől fogva jobban megy. A konkrét exegézisben ez a tudósítások harmonizálásának tendenciáját jelenti, s olyan tendenciát, mely a forrásokat igyekszik felkutatni és interpretálni. Az adott szöveg interpretációja ilyenformán háttérbe szorul. A formatörténet maga természetesen többnyire az egyes perikopákat vizsgálja, a «keret»-et főleg destruktív célból, hogy szekunder jellegét bebizonyítsa. A keret pozitív exegézisével magával alig találkozunk. A szinoptikus párhuzamos helyek közötti különbséget általában csupán az egyes részleteken belül veszik szemügyre. A forrásokon (Márk, Q.) való tájékozódásából a törlések elégtelen méltánylása is következik, ami pedig Lukács kritikai munkájának lényeges részét alkotja.

A követelmények egész sora adódik ilyenformán Lukács evangéliumának exegéziséhez:

Mindenekelőtt az adott szöveg értelmét kell meghatározni, mielőtt tovább haladnánk a gyanítható történeti anyag, az «eredmények» megállapítása felé, tehát Jézus életének vagy ígehirdetésének a képéhez és az ösgyülekezet életének és kerügmájának megállapításához. Annak a munkának, amelyet Lukács forrásain végez, az irodalmi megértése tekintetében a meglévő lehetőségeket távolról sem merítettük ki. Támpontot nyújtanak az általa alkotott történeti sémák, pl. az utazásról szóló séma és a jeruzsálemi kor helységeiről szóló séma.

A szájhagyomány törvényei, melyeket a formatörténet állapított meg, a szövegen felülvizsgálandók: sok változtatás irodalmi szándék alapján jöhetett létre.

Lukács történeti helyét pontosabban meg kell határozni, ami lehetséges is. Ha rájövünk az *eszchatológiai problémáira*, mely a parúzia elmaradása folytán keletkezik, mint a Lukács-féle teológiai megfontolás leglényegesebb vonására, akkor a differenciálás a legsürgősebb feladattá válik; az idői differencia a szinoptikusokhoz képest a problémát magától felveti. A felhasználható eredményekre való törekvésnek háttérbe kell szorulnia a mögött a szükségesség mögött, hogy mindenekelőtt a szöveg anyagát ragadjuk meg.

A jelszavak helyére precíz fogalom-meghatározásnak kell lépnie — akkor végre lecsendesedhetik a «történész» Lukács körüli vita. A «hellenizálás», «pszichologizálás», «hisztorizálás», «spiritualizálás», az «üdv-

történet» és a «korai katolicizmus» végre precizirozandó exegetikai megállapítások alapján.

Ha csupán egy részét állítjuk össze azoknak a tervszerű módosításoknak, amelyeket Lukács a forrásain végzett, akkor eljárásának radikalizmusa rögtön láthatóvá lesz. Már a prologusban kertelés nélkül kijelenti, hogy forrásait *kritikailag* használta fel. Nem szabad, hogy félrevezessen bennünket forrásai szószerinti szövegének viszonylagos kímélése. *Mit* kímélt meg? Ami a saját felfogásának simán megfelelt. Csak ezt! A Márk-féle anyag nagy részét szószerint átveszi — de lerombolja a Márk-féle redakciót, az evangélium diszpozícióját, és pedig olyan alaposan, hogy alig marad kő kövön benne. Ez mennyiségileg csekély, de minőségileg döntő módosítás. A Márk-féle tagolás helyére a saját, teljesen eredeti tagolását helyezi, mely tipikus nézeteiből származik. A kétős tagolást hármas tagolással helyettesíti. Galilea—Jeruzsálem ilyenformán magától veszfi el az eszchatológiai szembeállítás jellegét. A két eszchatológiai meghatározott fázis helyére egy terjedelmes «Jézus élete» három korszaka lép, melyek időileg szinte egyenlő értékűnek vannak feltüntetve (a jeruzsálemi idő is!). Írásmódjának legfontosabb eszközei a geográfiai adatok. Itt két tipikus csoportot találunk:

a) Tipikus helyek időtlen szimbólikus tartalommal — a hegy, a tenger, a síkság —, melyek révén Jézus életének színtere a «Szentföld» arculatát nyeri el.

b) Jézus életének egészen új tagolása a palesztinai vidékek körén belül.

A továbbiak során egyetlen problémán kísérreljük meg illusztrálni a Lukács-féle munkamódszert: azon, hogy miképpen nyult bele a Márk-féle redakcióba. Összeállításunk nem tart igényt teljességre. Mindenekelőtt nem akar *valamennyi* Lukács-féle eltérést bemutatni, hanem olyanokat, amelyek a kompozícióra vonatkoznak. Az irodalmi megfigyelések tekintetében magára az irodalomra kell utalnunk. Itt azok teológiái — Lukács-féle motíválásuknak a szempontja alatt szólnak meg.

II.

Az ἀρχή Mk. 1;1-ben más, mint Lk. 3;23-ban. «Az evangélium» eszchatológiai ἀρχή -jának helyére, ahogyan az Mk-nál van, mely a Keresztelő működését már eszchatológiai előjellel foglalja magában. «Jézus» ἀρχή -ja lép. Ez Lk. gyakori saját motívuma (Csel. 1, 1. k.; 1,22; 10,37; 23,5), mely a Keresztelőt kizárja és a régi történeti korszakba sorolja (Lk. 16,16 periodizálásának megfelelően). Vagyis a jelentéktelen módosítás mögött egy egészen más üdvtörténeti szemlélet húzódik meg.

A Lk. 3,19 k.-ban található redakciós megjegyzés jellemző Lk.-nak a Keresztelőre vonatkozó felfogására: irodalmi határt von meg az ő és Jézus működése között. Tudatos funkciót végez a kompozíció érdekében: *most* kezdődik a Jézusról szóló rész, csak *most* bukkan fel — tudatos ellentétben Mk.-kal — az «evangélium» maga, bukkan fel Isten országa. Ennek megfelelően Lk. később a Keresztelő haláláról szóló neki meg nem felelő történetet egyszerűen törli. A Keresztelő distancizozását

geográfiai stilizálással is kihangsúlyozza: Lk.-nál a Jordán a Keresztelő folyója. Jézus erre a területre eltávozása után Lk. 4,1. (amit forrásaival ellentétben, mint redaktor, kihangsúlyoz) soha többé nem tér vissza.

Már itt jelentkezik Palesztinának «Szentföld»-dé való stilizálása: a helyek mítikus értelmet nyernek. A «*hegy*»-et Lk. ugyan már úgy találja, de ezt a motívumot kiépíti. Jellegét a Lk. által megalkotott, a forrásokban sehol nem található pendantja: a *tenger* révén kapja meg. Tenger-ideológiáját Lk. maradéktalanul beledolgozza a Mk.-tól átvett részletekbe. További pendant-t alkot a *síkság*. További helyek járulnak hozzá: Jeruzsálem városa és a templom, amelyen az Izráel-eszmét mutatja be. A Jordán azonban kimarad. Jézus föllépését a Galilea—Judea komplexusra korlátozza. Csak *egyszer* lépi át a Szentföld határait, hogy hatalmát «idegenben» is kinyilatkoztassa. De már működésének első periódusában Galilea—Judea *egész* területét igénybe veszi. A Mk.-féle anyagot ebbe a geográfiai sematizálásba, melynek egyúttal krisztológiai jelentősége is van, maradéktalanul beilleszti.

Lk. 4,1 a Jézus-Szentlélek viszont Mk. 1,12-vel szemben másként határozza meg.

Lk. 4,13 redakciós megjegyzés a forrásokhoz képest minden támpont nélkül. Jézus élete számára üdvtörténeti keretet teremt 22,3-mal együtt. A 4,13 és a 22,3 között eltelt idő mentes a Sátán ténykedésétől, mentes minden *πειρασμός* -tól (v. ö. hogyan bukkan fel ez a szó 22,3 után ismét!). Ez az üdvnek, az eljövendő országnak tiszta képe, amit ezzel az étellel kapcsolatban már itt *látni* lehet. A pozitív krisztológiai-biográfiai programot, mely ezt a keretet kitölti, 4,15 k.k. és 22,35 k.k. nyújtja, ahol Lk. kifejezetten jelzi az üdv szempontjából való értelmét annak, hogy a sátán működése kikapcsolódott. Ez a Lk.-féle keret a Mk.-félének nem *kiegészítése*, hanem *helyettesítése*. Mellesleg Mk. 1,13-ban az angyalokra vonatkozó megjegyzésnek a törlése azzal a különleges angeológiával van összefüggésben, hogy az angyalok csak *Istennek* szolgálnak, és nem a *Messiásnak* (felmagasztalatlása után sem! v. ö. Mk. 13,27-ből a törlést).

Mk. 1,14 k.-t erősen meg kellett változtatni. A Jánosra vonatkozó megjegyzés elesik, éppen úgy a tartalmi megjelölés a 15. versben. Helyére kerül a tudósítás Jézus názáreti fellépéséről, ami tudatos ellentétben van Mk. felépítésével. Megadja Jézus életének programmszerű jelentőségét: 18—21. vers. Az üdvkorszak *ἄν* -je többé nem a Pál-féle II. Kor. 6,2-nek megfelelően, hanem szerző szerint már a történeti múltba esik. Az üdvnek ezt a korszakát akkor mutatta be Jézus — s az majd a jövőben végérvényesen megjelenik. Itt van a támpont ahhoz, hogy a Lk.-féle «hisztorizmus» lényegét megértsük. A *ἄν történeti* jellegét a 22,35 k.k. mutatja, ahol azt az *új «ἄν»*, az ecclesia pressa kora, váltja fel.

Lk. 4,15—30 közbeiktatása révén a 31. vers értelmet kap, mint Mk.-nál (1,21). Mk. sabbatja Lk.-nál az előadás sémájává lesz. A tanítványok elhivatását hátrább helyezi. Lk. felfogása szerint ez ugyanis feltételez egy csodás manifesztációt, mely a teljhatalommal elhívó szó helyére kerül (5,1—11). Margó jegyzet: «Kapernaum» 23. vers nem Mk.-ra való emlékezés, nevezetesen az ott előbb sorra kerülő kapernaumi cso-

dákra való emlékezés, hanem a *jövcendő* eseményekről szól. Az igé 8,19 kk. beteljesedik. A történet egyike a három Lk.-féle elutasítási jelenetnek: Názáretben, a gadarénusok földjén, Samáriában. Végül összefügg a tanubizonyosságok fogalmával: ezeknek «kezdettől fogva» jelen kellett lenniök. Jézus rokonai tehát most már végérvényesen ki vannak rekesztve; mert ezt a kezdetet nem lehet kipótolni. Többé soha nem lehetnek «Jézus életének tanúi», egyébként Lk. szerint a «feltámadás» tanúi se. Eddig a margó jegyzet.

A «*της Γαλιλαίας*» Mk. 1,28 törlése révén a terjeszkedés variálós képe jön létre. Ez még világosabbá válik, ha hozzávesszük Mk. 1,39—Lk. 4,44-et. Margó jegyzet: A «Judea» olvasási móddal, amelyet Lk. 7,17 és 23,5 követel. Eddig a margó jegyzet. A Galilea—Jeruzsálem Mk.-féle sémáját Lk. tudatosan lerombolta. Tudatosan, amennyiben az új tagolást következetesen keresztül vitte és az utazásról szóló tudósítással egészítette ki.

Lk. 5,12 megteremtí a számára tipikus helyzetet «a városok egyikeben», amelyek ismétlenül a Mk.-féle Kapernaum helyére kerülnek.

Mk. 1,45 Jézus működését, ugyanakkor Lk. 5,15 k. Jézus hatását írja le. Ez is ismétlődő motívum. Onnan ered, hogy Lk. Jézus föllépését a Szentföld területére korlátozza. Miután ezt megszűkítette, a *λόγος περὶ αὐτοῦ* terét kitágította.

A hely módosítása Lk. 5,17-ben Mk. 2,1-gyel ellentétben a 4,44 szerinti programmal függ össze. Ezt aláhúzza a hatás új summázásával, annak jeléül, milyen tervszerűen folyik a munka.

Lk. 5,27 a tótól távol helyezi el a jelenetet Mk. 2,13-mal ellentétben. Ennek oka a tó szimbolikus jelentősége. A tó az ezoterikus epifánia-jelenetek helye, amelyekben Jézus a *hatalmát* mutatja meg. A Mk.-féle kép a tóról, mint Jézus működésének centrumáról gyökeresen megváltozik. Margó jegyzet: egyébként Kapernaum Lk.-nál nincs a tó mellé lokalizálva! V. ö. a D-variánst 4,31-hez, mely ugyan javítani akar, de Lk. szándékát lerontja. Eddig a margó jegyzet.

Lk. kisebb módosításai Mk. 2,18-on, 2,23-mon és 3,1-en tárgyilag lényegtelenek. Nincsenek okok, amelyek zavarnák, sőt sabbath-sémájának a segítségére sietnek. Ezzel szemben a továbbiak során rögtön erősebb beavatkozásra bukkanunk.

A jeleneteket Mk. 3,7 kk.-ban és 3,13 kk.-ban fölcseréli. Mögötte ott van a hegy és a síkság szimbolikája. Lk. a hegy-motívumot Mk.-hoz tudja kapcsolni. De ezt különleges hegy-ideológiájának összefüggésében kell látnunk, mely a mi helyünkön más környezet megalkotásában jut kifejezésre, nevezetesen a síkság megalkotásában, mely tipikus ellenhelység és ugyanott a nép lokalizálásában.

A nép nem tartozik se a tóhoz, se a hegyre. Egy «hegyi»-beszéd Lk.-nál elképzelhetetlen. A néppel való találkozás helye a síkság. Az olyan megfontolás, hogy a nép talán a hegy lejtőjén foglalt helyet, Lk. szerint nem helytálló. De fordítva is mondhatjuk: A «síkság»-ot a számára tipikus tevékenység leírása révén, a mezei beszéd révén lehet bemutatni. *Lohmeyer* mutatja ki, hogy Lk. 6,17-ben a helyzet jellemzéséből Mk. 3,7 k.-val ellentétben, mely szintén a hatás rádiuszát jelzi, az

eszchatológiai elem ki van küszöbölve. Mk. 3,12-t törli, a vers a Messiások dogmatikáját tartalmazza.

A kompozíciót erősen meghatározza a nem Mk.-féle anyag most következő betoldása (ami itt bennünket nem foglalkoztat). A további Mk.-anyaghoz az átmenetet a 8,1—3 redakciós szakasz alkotja a galileai aszszonyokról. Ezeknek a szerepe a keresztre feszítésnél és a feltámadásnál mutatja a szemtanú-képzettel való összefüggést. Szembe vannak állítva azokkal, akik elmulasztották, hogy szemtanuk legyenek: a rokonokkal.

Mk. 3,20 kék. elesik. Ilyenformán az egész szakasz más kompozíciót kap. Mk. 3,31 máshova kerül. A vers csak Lk. 8,19—21-ben bukkan fel. Helyzetét meghatározza:

a) a 8,1—3 előre helyezése;

b) a názáreti történetre való utalás. Itt teljesedik be a 4,23 ige: most jönni akarnak és akarják őt «látni» (v. ö. ehhez a kifejezéshez 9,9!). Vagyis — egészen másként, mint Mk.-nál — *nem* azért jönnek, hogy visszavigyék a magánéletbe, hanem: a megfelelő helyen, nevezetesen Názáretben kell neki működnie. Itt van egyike azon jellemző helyeknek, ahol a harmonizáló egzegézis csődöt szokott mondani. A Mk.-féle motíválást *ὅτι ἔξῆστον* Lk. törölte éspedig a részletnek az egész építményben való funkciója érdekében.

Mk. 4,1: a tavat törli. A D-kódex a maga módján «helyesbít».

A Mk. 4,10-ben jellemzett helyzetet elrontja.

Mk. 4,30 kék.-t egy variáns révén más összefüggésbe állítja be. A példázatokról szóló elmélet Mk. 4,33 k. elesik.

Lk. 8,22 úgy látszik első tekintetre tárgyilag kb. megegyezik Mk. 4,35-tel. A különbség mégis nagy, mivel előzőleg a tó Lk.-nál olyan figyelemreméltó szerepet játszik, vagyis törli. Nem úgy tűnik fel, mint működésének normális színtere, hanem csak mellékesen bukkan fel először az 5,1—11-ben leírt epifánia után. Tehát kezdettől fogva más az uralkodó hangulat. Egy további mozzanat járul hozzá: Lk. konzekvensen kerüli a *πέραν* lévő föld említését. Mindkettő megfelel egymásnak: a «távon» való utazás a mélység (31. vers *ἄβυσσος*) fölötti hatalmának demonstrálásával és a «túlán»-ra való utazás egyetlen szimbolikus tartalmú szakaszban van egymással összekapcsolva. A túlán való fellépés is a hatalom epifániája. A tó maga elhagyatva fekszik: a többi járműveket Mk. 4,36-ból törli. Ennek megfelelően módosítja később a színhelyet: Lk. 8,40 Mk. 5,21-gyel szemben. A nép ezen az oldalon várja — nem mert vele kimenni, Hasonló dolog történik később is.

A tó az *ἄβυσσος* -szal függ össze (31. vers); a viharok a leírását és a mélységnek a tengerrel való összefüggését démonizálja (23. v.). A 26. versben a hely megjelölése a redaktortól származik, Mk. 5,21-ből való, de más tárgyi értelemben; egyébként Jézus mindig a határokon belül tartózkodik. Ha Mk. szerint Jézus a tízvárosba, Föniciába, északra vándorol el, Lk. azonnal tartózkodóvá lesz minden esetben.

Mk. 6,1—6-ot Lk. 4,15—30-cal helyettesíti. Ilyen formán a rákövetkező kiküldést másképpen kvalifikálja.

A 9,9 redakciós vers módosítja a Heródes-jelenet tartalmát. Mk. 6,17—29 törlése révén szoros összefüggésbe kerül 9,10 ezzel a jelenet-

tel (amit persze nem szabad történetileg kihasználni). A megelégtetés helye alaposan eltolódik: Mk. 6,32/Lk. 9,10. A tó eltűnik; helyette Betsaida kerül elő (ennél a városnál sem jelzi, hogy a tó partján fekszik).

A nagy Mk.-részlet 6,45—8,26 kihagyása révén a Lk. 9,18 csatlakozó versnek egészen más az értelme, mint Mk. 8,27-nek. Most hiányzik Cezárea-Filippi, a helyzetet másképpen írja le. Lk. nagy tárgyi összefüggést teremt: csoda által való manifesztáció — vallástétel — a szenvedés eszméje — megdicsőülés. Mennyire fontos ez az összhang, mutatja pl. Lk. 9,23: a nép a megelégtetés jelenetéből még mindig ott van. Mk. 8,32 k. elesik. A színhelyet a tipikus Lk.-féle kettősség stífizálja: ezoterika — a nyilvánossághoz fordulás (erősen kihangsúlyozva 8,23-ban Mk.-kal ellentétben!).

Az eszchatológia módosulására Lk. 9,27-ben és «a» hegy hangsúlyozására a 28. versben csak mellesleg mutatunk rá, mivel ezek a változtatások nem érintik a kompozíciót, de jellemzők Lk.-ra.

A *megdicsőülést* kettős tagolásban építi fel. Mint később a *bevonulási jelenet* és a jelenet az Olajfák hegyén is. Ebben ezeknek az epifániáknak sajátos értelmezése tükröződik. Margó jegyzet: Ez Lk.-nál szinte előadási sémává lett. Az epifániáknak nála mindig ez a két oldaluk van: az övéi számára és a nép számára. V. ö. 5,1 kk. (halfogás — gyógyítás); 6,12 kk. (hegy — síkság); 8,22 kk. és 8,40; kiküldetés — megelégtetés; megdicsőülés — 9,37; a bevonulási jelenet Lk. szerinti formája. Margó jegyzet vége. Mivel a leszállás közben folytatott beszélgetést Mk. 9,9—13 törli, ismét egyenesen konfrontálja az ezoterikus jelenetet a nyilvános fellépéssel. Lk. tehát nem csupán úgy határolja el magát Mk. titok-elméletétől, hogy kijelentéseit törli, hanem helyettesíti is őket sajátos szemléletével, mely említett módon kettős.

Mk. 9,28 eiesik — házi jelenetek a tanítványokkal az úrvacsora előtt nincsenek.

A Galileán át megtett litkos utat erősen kritizálja a nyilvánosság kifejezett hangsúlyozásával. Mk. geográfiai kereteit ismét gyökeresen lerombolja. Galilea és «a hegy» egészen másképpen viszonylanak egymáshoz, mint Mk.-nál.

Hogy Mk. 9,33-ból Kapernaumot ismét törli, éppen úgy a 9,35/a, csak mellesleg jegyezzük meg.

III.

Az *úti tudósítás*: nem a forrásanyag szerint, hanem Lk. rendező kompozíciós szándékai szerint kell elhatárolni. Mk.-anyag is van benne. Már a stílusban félreismerhetetlen «úti följegyzések» a rendelkezésére álló anyag: Mk., Q. és külön anyag, mindhárom rétegére kiterjednek. Tehát ezek az utolsó kéz redakciós munkája gyanánt jelentkeznek. Az utazási motívum, mint olyan, Mk.-ból való. De most éppen az a jellemző, hogy túlnyomóan idegen anyagra van ráakva. Ez által a motívum a krisztológiai fejlődés sajátos fokozatává épül ki. Ilyenformán most már az összevangélium egészen új diszpozíciója áll előttünk:

a) az eszchatológiai *kettős* tagoltságot biográfiai-üdv történeti *hármás* tagoltság váltja fel.

b) A geográfiai nehézségek ellenére a séma konzekvensen érvényesül. Nehézség támad egyfelől abból a tényből, hogy a feldolgozott anyag részben egy úti tudósításba való beillesztésével ellentétben meglehetősen merev, másfelől abból a tényből, hogy az utazás a szokásos nézettel ellentétben *nem Samárián* át történik. Így áll elő az a paradoxon, hogy Jézus ugyanabban az országban «*ufazik*», mint amelyben már eddig is «*vándorolt*». De a paradoxon megoldódik, ha látjuk, hogy az utazás elsősorban nem helyváltoztatást, hanem krisztológiai fokozatot akar bemutatni.

c) Időtartamát épügy, mint a vándorlás idejét ugyanakkorának kell föltételeznünk.

Mint krisztológiai fokozat, az utazás Jézus élete egészen eredeti felvázolásának egyik eleme, mely az utat a galileai *ἀρχή* -tól a szenvedés tudatán át a fölmagasztalásig tagolja. Ez a biográfiai kép, mint egész, ismét be van építve az egész üdv történet fokozatainak útjába s egy sui generis szakaszt alkot a törvény korszaka és a Szentlélek egyházi korszak között. A Mk.-féle fölépítésből nem marad más, mint az építő anyag egy része. A középső résztől fogva a visszatekintés során megváltozik Galilea funkciója épügy, mint előre tekintve Jeruzsálemé, az utazás céljéé.

Ennek az egész anyagformálásnak a mozgató rúgójaként egyfelől a Jézus élete, másfelől a paruzia felé létrejött történeti distancia jelentkezik. Nem az időképzet, változása az elsődleges, hanem magának az időnek a reális előrehaladása (itt van a *Cullmann*-féle munkának, melynek címe «*Krisztus és az idő*», a döntő gyengéje). A Jézus-kor eszchatológiai «*most*»-ja «*idővel*» történeti *akkor*-rá válik. És a paruzia elmaradására való tekintettel apokaliptikus *majd*-dá (Lk. 21!) lesz. Középen azonban az egyház s az egyes keresztyén élet kialakítása önálló problémává válik: ekkleziológiát és etikát kell kiformálni. E tárgyi koncepció értelmében alakítja át a Mk.-anyagot Lk. egészen aprólékosan az úti tudósítás után.

Mk. 10,1 kk. hiányzik; Lk. 18,15 kk. Mk. 10,13 kk.-val ellentétben másként kapcsolódik. A Mk. 10,17-ben található jelenetet törli. Mk. 10,32 törlése mutatja, milyen megfontoltan dolgozik Lk.; ez abból következik, hogy a Mk.-féle utazási motívumot krisztológiai fokozattá építi ki. A Mk. 10,35 kk. motívuma az úrvacsorába kerül és minden tanítványra kiterjed. Hiszen Lk. erősen kapcsolódik Péterhez és a Zebedeus-fiakhoz. Az apostolságra vonatkozó fogalmát úgy látszik egy megfelelő hagyomány határozta meg, ahogyan sajátos «*galileai*» ideológiája gyanítani engedi.

A jerikói jeleneteket az anyag kibővítésével változtatja meg — Lk. 18,31 Mk. 10,46-tal szemben, azután Lk. 19,1. Arról, hogy Jerikó a Jordán és Perea közelében fekszik, Lk.-nak úgy látszik fogalma sincs; a város helyzetéről csak Jeruzsálemhez való viszonyában van tájékozva.

A szenvedéstörténetre való átmenet a *valamennyi* átvett forrásrétegen történt redakciós munka különösen hatásos példáját nyújtja. Mi itt ismét csak a Mk.-kal való összehasonlításra szorítkozunk.

Lk. 19,11-et a redaktor hozta létre. Mögötte ott van Lk. külön eszchatológiája s annak vonatkozása Jeruzsálemre, mint ideológiai értékre. Objektíve együvé tartozik a Lk. 17,20 kk.-ban, Lk. 21-ben található fejtegetésekkel, a Jeruzsálem felőli ismételt kijelentésekkel, a kihallgatás során elmondott ígével Lk. 22,69 (Mk. 14,62-vel szemben!), végül Csel. 1,6 k.-val. Irodalmi tekintetben a vers Mk. 11,1-et tételezi fel és polemizál Mk.-kal, tehát úgy ítélendő meg, mint tudatos áthelyezés és átformálás a teológiai szemlélet különbözősége alapján, mivel egy ismételtén visszatérő motívumról van szó a központi Jeruzsálem-ideológiával összhangban.

Lk. 19,28 Mk. 10,46-ot veszi át; de az anyag itt is csak mint részlet szerepel egy egészen más építményben. A vers most egyúttal lezárja az utazásról szóló tudósítást és átvezet az elért célhoz. De ez pontosan nem Jeruzsálem, mint város, hanem mint a templom helye. A város nem célja a bevonulásnak! Oda Jézus csak később teszi be a lábát a szenvedés végett. Közben Lk.-nál hosszabb idő telik el. A bevonulás történetét alaposan átdolgozza:

a) Az egységes Mk. elbeszélésből, mely a bevonulásról és a templomba menetelről szól, két jelenet lesz, melyet egymástól a Jeruzsálemről mondott programmszerű nyilatkozat választ el, 19,39—44. E helyett a másodikat a *templomtisztítással* teljesen összeolvasztja. Az előbinek a színhelyét, az Olajfák hegyén mondott elhívtási jelenetet redakciószerűen formálja át: 37. vers. Az epifániák ismert sémája szolgáltatja az alapot: kétfelé választás a következő séma szerint: az övéi — a többiek. Csak a tanítványok ujjonganak; a nép éppen csak nézi; a népnek a magatartása a szenvedéstörténetben így már elő van készítve. A nép-bangulat változásáról szóló szokásos képre Lk. semmivel sem utal.

b) Kihangsúlyozott ellentétben Mk.-kal, a bevonulás nem a városba, hanem a templomba történik Lk. 19,45 Mk. 11,11-gyel szemben. Jeruzsálem nevének törlése hangsúlyt kap a Lk. 21,37 k.-ban levő programmszerű nyilatkozattal s a lokalizálás-tudatos stílus konzekvens keresztülvitelének bizonyul. Ennek következtében természetes, hogy a Bethániában való tartózkodásra sem jut hely és idő. Jézus azt a helyet, amelyet most már elért, már csak a «hegy»-en való éjszakai tartózkodás céljából hagyja el, amelyet most már az Olajfák-hegye reprezentál. Mk. 11,11/b-nek el kell maradnia. E helyett Lk. 47. versében előre-pillantás jön az említett összegezésre, egyúttal pedig a közelítő dráma tartamának és személyeinek jelzése. A 47. vers szorososan csatlakozik 45 k.-hoz, mivel a fügefá történetét törölte (ennek a törlésnek is teológiai indokoltsága van: Jeruzsálemben nem történnek csodák, nehogy a szenvedést megakadályozzák). A bevonulás és a templomtisztítás — az Olajfák-hegyén lejátszódó jelenet leválása után — szoros egységet alkot. A templomtisztításból kiveszi Mk. eszchatológiai szimbolikáját. Bevonulás/templomtisztítás a templom jogos tulajdonosa által való birtokbavételének egységes folyamata («az én házam»). Az ige, amelyet ekkor mond Jézus, nem «tanítás» (Mk. 11,17), hanem a birtokbavétel aktusával olvad össze.

A jeruzsálemi tartózkodás Mk.-féle napi beosztását maradéktalanul feloldja; helyére egy mindenképpen hosszabb, részletesen leírt tanítási

tevékenység kerül: 21,37 k.; 19,47; 20,1 (Mk. 11,27-tel szemben, ahol a városba való harmadik bemenetelről van szó; Lk. számára hosszabb tartózkodás során akárhányszor előfordulhat). Ha Mk.-nál Jeruzsálem a szenvedés halál helye, ha Jézus cselekvése és tanítása e szempontnak teljesen alá van rendelve, akkor Lk.-nál ide Jézus működésének olyan korszaka kerül, mely a korábbihoz képest egyenlő értékűnek tekintendő. Jézus hozzá illő tanítói tevékenységét a templomban fejté ki. Tanítását két témára koncentrálja: a törvény kérdéseinek magyarázatára és apokaliptikus tanításra. A jeruzsálemi időre vonatkozó szokásos elképzelésünknek a Lk.-féle beállításához úgyszólván semmi köze nincs.

Lk. 20,20 más embereket léptet fel, mint Mk. 13, noha ezáltal a következő történetben a szaduceusokkal való szembekerülés elesik. De Lk. ezt számításból teszi; mert neki más a szándéka, ami 23,2-ben derül ki; az olvasó rögtön látja, hogy az ottani vád tudatos hazugság; Lk. ilyenformán az ellenséget közvetve, de élesen jellemezte. Tudósításának politikai tendenciáját előkészítette.

Lk. 21,1 (Mk. 12,44-gyel ellentétben) törli azt a benyomást, mintha Jézus éppen most jönne a templomba — mert ő már mindig ott van (v. ö. Mk. 12,35 — Lk. 20,41). Még világosabban eltér a következőben: Mk. 13,1 és 3-at törli. Mk. színhely-szimbolikáját, ahol Jézus az Olajfák-hegyéről néz a templomra, feladja. Már magát a templomi igét nem a templom elhagyásakor, hanem a templomban mondja, nyilvánosan kihangsúlyozza, míg Mk. szerint csak a tanítványoknak mondja. Az apokaliptikus beszédnek kezdettől fogva más a minősége, mivel a nyilvánosságnak szól. «A hegy» megint csak nem a tanításnak a helye.

Azokat a mélyreható változásokat, amelyeket Lk. a végső események tagolásában végez el, szerző más helyen szándékozik megtárgyalni. Itt csupán néhány utalást nyújtunk az eszchatológiai Mk. — alapvonalak átdolgozására. Jelentéktelen redakciós megjegyzésekről van szó: Lk. 21,9 *πρωτον* : 12. vers *πρὸ δὲ τούτων* ; Mk. 13,21—24 törlése a parúzia időpontja miatt (*μετὰ τὴν θλίψιν ἐσέρην* elesik), 27. vers *τοῦτε* ; Mk. 13,33—36-ot más részlet helyettesíti. Ezek az alig feltűnő módosítások valójában egészen új eszchatológiai aspektust teremtenek, amit az a Lk.-féle nézet határoz meg, hogy a parúzia meghatározhatatlan messzeségben van.

Mk. 14,1 és Lk. 22,1 között első tekintetre alig veszünk észre objektív különbséget. Mégis van, sőt nagyon is van: Mk.-nál Jézus az ünnepekre jön fel Jeruzsálembe; a támadásnak még előbb idejében kell megtörténnie. Lk.-nál ez már régen megvan, már régen tanított nyilvánosan — most, pontosan az ünnepnapon, következik be a támadás. A 2. vers törlésével a Mk.-féle megjegyzést az ellenkezőjére fordítva. Vajjon e változtatás mögött a páska-áldozat szimbolikája húzódik meg? Ebből magyarázható meg a Barabbás-epizód különös fordulata Lk.-nál?

A bethániai megkenetés nem illik bele Lk. kereteibe.

Lk. 22,3 — anélkül, hogy támpontja lenne forrásaiban — ismétli a 4,13 állítását.

22,10-ben van először szó a városba való lépésről, vagyis szimbólikusan: *most*, miután a Sátán ismét megjelent (egyébként ugyanazon a helyen, ahol egyszer eltávozott tőle!), elkezdődik a szenvedés (tehát nem

a bevonulással; a bevonulás a templomi tanítás idejét nyitotta meg). Most halmozza a jellemző szót: πειρασμός.

A Lk.-féle sajtószzerű tudósítást az úrvacsoráról, mint ismereteseftételezzük fel.

Ismeretes az is, hogy 22,31—34 a Lk.-féle kritikát tartalmazza a tanítványok meneküléséről szóló Mk.-féle tudósítás felett. Nem menekülnek, ők a διαμενηκότες. Margó jegyzet: ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοῦ ἐπιπέτενης mostani és nem régi kísértéseire vonatkozik. Az az állítás, hogy Lk. Jézus életét, mint állandó kísértést írja le, felfogásának pontosan az ellenkezőjét képviseli. V. ö. 4,13, mely 22,3-ban ismétlődik; ezek tehát Lk. szeméi előtt lebegnek, amikor ezeket a helyeket megfogalmazza. A 22,35 k. csatlakozó verse ezt kifejezetten megerősíti. Eddig a margó jegyzet. A kísértésnek azonban ki vannak téve.

22,35—38: Jézus élete értelmének summázása, mely ama názáreti kijelentés beteljesedését állapítja meg. Utólag magyarázza meg a tanítványok felszerelésének értelmét: ez illett a Jézus környezetében lévő békéhez és a szerző jelenkorával szembeni ellentétet szimbolizálja, mely a harcnak és az üldözésnek a kora.

22,39: κατὰ τό 'εἶδος a lokalizálás stílusában marad.

Mk. 14,28 az egész Lk. evangélium céljának ellent mond, nevezetesen, hogy a feltámadott Jeruzsálemben jelent meg. Lk. ismeri a verset s egy későbbi helyen gondosan elcsavarja (24,6 k.); itt azonban törli.

«Gétsémáné» helyére «a hegy» kerül; az a magyarázat, hogy ezt a helymegjelölést Lk. «a semita helynevekkel szembeni leküzdhetetlen ellenszenvet következteben» törölte, Lk. stílusának nem felel meg.

Itt nem kell ismételnünk azokat az erős módosításokat, amelyek a szenvedés-történet elbeszélésében fordulnak elő. Ha egyszer felismertük a szerző sajátos teológiai motívumait, akkor azok nagyrészt redakciós munkának bizonyulnak, amelyek nem követelik meg további források feltételezését. Hogy kisebb terjedelemben új anyagot is felvett, nem vonjuk kétségbe. Néhány példa: a «hegy»-ről, az átvásról (annak megokolása!), a mennyei jelenetről szóló motívumot, az Olajfák-hegyi jelenetet szándékosan párhuzamba állítja a megdicsőüléssel, melyet Lk. szorosán összekapcsol a szenvedéssel.

Az események pragmatikusan síma lefolyása mögött Lk.-nál sajtószzerű nézetek jelennek. A nagytanács előtti kihallgatást dialógus formájában stilizálja azzal a szándékkal, hogy a krisztológiai terminológia kompendiumát állítsa össze. Lk. kitanít arra, hogy a «Messiás», «Ember Fia» és «Isten Fia» címek objektíve azonosak. Először Jézus a Krisztus címre vonatkozó kérdésre semilyen, azután indirekt választ ad, amikor az Ember Fiáról beszél. Ezután jön az objektív célpont: «Isten Fia» (v. ö. a redaktortól származó öv 70. vers). Ez a krisztológiai summázás is tükrözteti a Lk.-féle eszchatológiát: Lk. nem tudja elképzelni, hogy a megszólítottak még látni fogják a parúziát — hiszen az még soká nem lesz meg —, s e helyett az Ember Fiának az eljövendő állapotáról iktat be egy kijelentést (mely bizonytalan ideig tart). Hogy e dialógus miatt a tanuk kihallgatása fölösleges, az Lk. előtt világos volt, s azért már előbb ennek megfelelően cselekedett. A templomról szóló ígét törli. Lk. 21 szerint a templom a zsidók magatartása miatt

(akiknek nem is alkotja jogos tulajdonát) profán értékke lett s többé az eszchatológiai eseményekhez egyáltalán nincs köze.

A 23,2-ben lévő vádat 20,20 kk. mint hazugságot jellemzi. Mk. 15,4 elesik, Jézus tehát nem tagadja meg a válaszadást a római felsőbbségnek. 23,3-mal Pilátus megfelelően tájékozódott és a hivatalos jogi tényállást rögzítheti: 4. vers — ez a mondat a 22. vers révén elvi jelentőséget nyer (v. ö. 14. vers). Mindvégig a redaktor munkájáról van szó, aki ugyan Mk.-ra támaszkodhatik, de önálló apologetikai elméletet épít ki.

Olykor csodálkoznak azon, hogy Lk. nem beszél világosabban arról, hogy Jézust Pilátus ítélte el. Nos, nemcsak hogy világosabban nem beszél, hanem egyáltalán nem beszél róla, sőt tudatosan törli. Pilátus megállapítja a jogi tényállást; nem ítéli el Jézust, hanem «kiszolgáltatja» a zsidók θέλημα -jának; ezek végzik ki — v. ö. 25. verset 26. verssel. Minden olyan utalást, amely a rómaiakat mint az ítélet végrehajtóit tünteti fel, gondosan kiküszöböli (Mk. 15,16 kk.). E helyett Lk. egy további Jeruzsálemről szóló igét iktat be.

A keresztfeszítés óra-beosztása felbomlik. A későbbi szemtanúnak jelen kell lenniök; ez elengedhetetlen. És hogy őket mint «galileaiakat» tünteti fel, a Lk.-féle történeti kép alapvető motívumaihoz tartozik. Mert Lk. kifejezett galileai ideológiát képvisel, mely semmiképpen sincs feszültségben Jeruzsálem-ideológiájával, hanem összetartozik vele. A hagyomány hordozói a galileaiak csapata, mely úgy tekinti magát, hogy Jézus vezette Jeruzsálembe s ezért most jogszerűtlen igényt támaszt erre a városra; mert ez a város az igazi Izrael «kezdet».

Hogy a keresztfeszítés jelenetében Illés említésének a törlése és a lettesek tudatlanságának a motívuma ismét tipikus nézet, éppen csak megjegyezzük. Végül Lk. a képet a jeruzsálemi megjelenésekről szóló tudósításaival kerkeríti le.

V.

Megpróbáljuk azokat a motívumokat, amelyekre rábukkantunk, összefoglalni.

Mindazoknak a teológiai — tárgyszerű módosításoknak az alapmotívuma, amelyeket Lk. forrásiratain végrehajt, szemmel láthatólag a parúzia elmaradásának a ténye. Ez határozza meg krisztológiáját, ecclesiológiáját, az eszchatológia lefolyásának képét és készíti arra, hogy az akut eszchatológiát terjedelmes üdvtörténeti vázlattá formálja át. Az előttünk ismeretes írók közül Lk. az első, aki az idői eltolódás problémáját s annak horderejét megérti — és nem tér ki előle. Ebben van az ő alapvető teológiai teljesítménye. A szokásos megoldással többé nem boldogul: azzal, hogy szízárdan megmarad a «mégis» mellett. Ez talán elegendő lenne, ha elvontan az «idő»-ről lenne szó; de ez az idő konkrétan üdvtörténet. Az ecclesia pressa ideje nem az évek száma, mely a remélt parúzia messzeségét «végtelen»-nek tünteti fel. És most Lk. ezt a helyzetet a végső reménység alakjának radikális átépítésével fogadja. — Olyan átépítéssel, hogy a várakozás beláthatatlansága többé nem lehet ürügy, hogy éppen ebbe a beláthatatlanságba cseng bele az időtlenül érvényes üzenet. Az eszchatológiai probléma átdolgozásának az eredménye az előttünk álló Lk.-féle összkoncepció:

a) A kériügmá idöi formáját idötlen lényegkijelentések helyettesítik. Az országnak nem a *jövelete*, hanem a *léte* proklamáltatik, mely már is *megvan* — de a túlvilágban. Vigasz ez az üldözöttek számára? Igen, mert az Ország mint valami kép volt látható — Jézus életében. És az Ország egy napon láthatóan kezdödik el (pontosabban: mi vitetünk az Országba; ez a képzet kiszorítja az eljövétel képzetét). És akkor elvileg az már közönyös dolog, hogy milyen hosszúra nyúlik az idö a «két ádvent» között. Mert a kép megmarad, és hat is — a Szentlélek által. A Jézus élete és feltámadása által megalapozott bizonyosság elég erős ahhoz, hogy a nyomorúság leghosszabb idejét is áthidalja.

b) Az «idö» faktora mindamellott nem küszöbölödik ki. Söt Lk. az *idöi* és a *lényegre* vonatkozó kijelentéseket kapcsolatba hozza egymással. Gondolatmenetében ez a lényegesen új. Az ország *megvan*, de nincs *nálunk*, azonban: egyszer nálunk *lesz* (illetöleg mi leszünk benne). Megvalósulásának erre az idöi eseményére a kilátás vitathatatlan. Minél kevésbbé eszchatológiailag érti az Ország *lényegét*, annál erőteljesebben kell leírnia a végsö idök *eseményeit*. Az Ország másféle fogalmának megfelel, hogy az eszchatológia apokaliptikus képzetszerúségbe toldódik el. Klasszikusan mutatja ezt Lk. 17,20 kk. A lényeges itt az, hogy ez be fog következni, nem pedig az idöpont; a lényeg meghatározása révén ez elvileg elveszítette jelentőségét és így Lk. annak ellenére, hogy az apokaliptikus képzetét kiépítette, élesebb fegyverekkel folytathatja a harcot a vég kiszámítása ellen, mint elődei.

c) A jövő elnyújtásának megfelel a múlt megnyújtása Jézus történeti élete irányában. Ugyanannak az idöi distanciának a következtében, amelynél fogva a paruzia *apokaliptikus* jelenséggé lesz, válik Jézusnak ez az élete *történetivé*. A distanciát megint át kell hidalni — idötlen értelmének kidolgozásával. Az előre és visszafelé történö kettös vonatkozás révén az egyház mostani helyzetének meghatározása, mint «az idök közötti» helyzet megtörtént.

Jézus működésének eszchatológiai stilizálását helyettesíti annak elhúzódo ecsetelése. A Galilea—Jeruzsálem szembeállítás háttérbe szorítja a három korszak bemutatása, melyek egyúttal bemutatják a fejlődés fokozatait a messiási tudattól a szenvedés-tudaton át a kultusz-királyságnak a templomban való Izráel fölötti gyakorlásáig. Jézus életének egész lefolyása kettös jelentőségü: egyfelöl tipikus, maradandó: idötlenül érvényesen mutatja be az üdvösség idejét, ahová egyszer eljutunk. Másfelöl történeti — egyszeri, amennyiben ezt a beállítást beiktatja a három fokozatú üdvtörténet lefolyásába és maga a középsö fokozatot alkotja. A teremtés és a világ vége közötti történés a következöképen tagolódik:

1. A törvény és a próféták, az üdvösséghordozó történeti Izráel korszaka.

2. Jézus kora, amelyet negatív a Sátán eltávozása, pozitív Isten bölcsessége, az üdvösség megvalósulása jellemez, ahogyan Lk 4,18—21 leírja. A szenvedéstörténettel ez az idö véget ért, a harmadik korszak kezdödött el.

3. Az egyház, a kísértés korszaka. Most már az egyház az üdvösség hordozója, az «Izráel», amit Jézusnak a templomba való anabázisa bizonyít és folytatólagosan bizonyít a Szentlélek. Helyzete — üldöztetés; de az üdv multbeli és eljövendő eseményeinek ismerete révén képes arra, hogy kiállja őket.

Az üdvtörténeti gondolatmenet nem ok, hanem *tünet*, nevezetesen az egyház eszchatológiai önmegértése eltolódásának a tünete. És Jézus életének «történeti» felfogása *teológiai* folyamat. Hogy azután a részleteket illetően a profán történetírás eszközei érvényesülnek, megint csak következmény, nem ok.

Ha mégegyszer visszatekintünk, akkor annak a figyelemreméltó geográfiai kettős keretnek az összefüggése, amelybe Lk. Jézus életének formáját belterajzolja, teológiai gondolkodásának struktúrájával általában láthatóvá lesz: egy *tipikus* színtér időtlen szimbólikája megfelel a «történeti» Palesztina-színtérnek (noha Lk.-nak persze nincsenek kielégítő képzetei erről az országról). Midkettő egységgé kapcsolódik össze, mely megfelel az időtlen ország és az idői paruzia, Jézus időtlen lényege s az ő idői cselekedetei közötti egységnek.

(A «Zeitschrift für Theologie und Kirche»
1952. évi 1. számából.)

Pál apostol az Újszövetségi Apokrifusokban

Idő kell ahhoz, amíg igazi földi nagyságok, a lélek emberei, Isten választott szolgálói elismeréshez jutnak. A reformáció teológusa, akihez Luther és Kálvin egyaránt iskolába járt, a keresztyénség lényegének első elméleti feltárója, Krisztus evangéliumának első magyarázója sem kerülhette el ezt a sorsot. Néhány figyelemreméltó iraton kívül, amelyekről alább lesz szó, személyét és munkáját nem értették meg. A szellemes, bár az evangélium lényegétől messze eltávolodott Overbeck jegyezte meg: Az az egyetlen ember, aki Pált megértette, Marcion volt. és ő is félreértette. És mert személyét és munkáját fokozatosan félreértik, ezért kanyarodott el a fejlődés már a 2. sz.-ban az általa kijelölt iránytól és állapodik meg, helyesebben fajul el a már legyőzve hitt judaizmusnak keresztyén körben való újjáéledésében, amely azután a római egyház felfogásának kialakulásához vezetett.

De az is megállapítható tény, hogy lelki életünk Isten által rendelt irányítói, mégha sokáig nem értik is meg őket, nem tűnhetnek el a feledés homályában. Újból és újból felbukkanak és későbbi generációnak is meg kell küzdeniök velük, míg tévedéseken át időt álló tanításuk érvényre jut. A szerint, amint tisztul a teol. látásuk, sikerül újabb és újabb mélysége-

ket feltárniok a szellemóriások lelkivilágából. Augusztinus, a reformáció kora, századfordulónktól előre és visszafelé számítandó évtizedek teológiai munkája nemcsak azt mutatja, hogy Pál nagy szelleme nem hagyja nyugodni az embereket, hanem azt is, hogy egyre világosabban és teljesebben sikerül a keresztyénség első nagy tanító mesterének, Krisztus választott edényének alakját és munkáját megismernie. És abból, hogy az utolsó évtized oekumenikus munkája szintén Pál apostol felé fordult és az egyházak világtanácsa is Pál apostoltól kér feleletet saját korának gető vallási kérdéseire, nyilvánvaló, hogy nemcsak Paulus redivivusról kell beszélünk, hanem a nagyságával az emberek figyelmét állandóan magára vonó Pálnak korunknak is szóló egzisztenciális üzenetéről. Az 1900 éves jubileum, amikor hálát adunk Istennek, hogy a nagy teológusnak mint fáradhatatlan misszionáriusnak útját Európa felé irányította, kétszeresen ösztönöz bennünket, hogy személyével és munkájával foglalkozunk.

Érdekes megfigyelni, hogy már az Újszövetségben találunk nyomokat arra vonatkozólag, hogy Pál apostolt nem tudják, vagy nem akarják mind nyomon kísérni, és judaista ellenfelei meghökkenve, sőt megdöbbenve figyelik szavait, és igyekeznek azokat igazi jelentésükből teljesen kiforgatni. A Rm. levél 3., 8. v.-ben olvassuk: „Mert ha az Istennek igazsága az én hazugságom által öregbül az ő dicsőségére, miért kárhozzatom én is még mint bűnös? Sőt, inkább ne cselekedjük-e a rosszat, hogy abból jó származzék, amint minket rágalmaznak és amint némelyek mondják, hogy mi így szólunk.“ Péter 2. levelében is azt írja az ismeretlen szerző: „És a mi Urunk hosszútűrését üdvösségnek tartjátok, amiképpen a mi szeretett atyánkfia, Pál is írt néktek a néki adott bölcsesség szerint, szinte minden levelében is, amikor azokban ezekről beszél, amelyekben vannak némely nehezen érthető dolgok, amelyeket a tudatlanok és állhatatlanok elesürnek-csavarnak, amint egyéb írásokat is a maguk vesztére.“ II. 3., 15—16. És Jakab levelének a hit és cselekedetek egymáshoz való viszonyáról szóló fejtegetése is a legjobban úgy érthető meg, hogy polemizálni kénytelen azokkal, akik Pálnak a hit által való megigazulásról szóló tanítását úgy magyarázzák félre, hogy jó cselekedetekre, helyesebben a megfelelő keresztyén szent életfolytatásra nincsen szükség. Mert azt, hogy az a Jakab, aki az apostoli konventen Jánossal és Péterrel együtt a megértés, sőt egyetértés baráti jobbját nyújtják Pálnak e döntő kérdésben, — Pállal szemben polemizálna, azt nem tarthatjuk valószínűnek.

Mit is tanított Pál? Amikor vele és teológiájával egész könyvtárakra menő tudós könyvek foglalkoznak, nem lehet azt várni, hogy egy rövid előadás keretén belül a részletekre is kiterjeszkedhetnénk. A fő irányelvekre lehet csak rámutatnunk és pl. Schweitzer felfogásával szemben, aki szerint az apostolnál a megigazulás kérdése csak mellék-kráter volt, és őt

inkább az eschatológiában és misztikában lehet és kell megismernünk, helyes most is a reformáció meglátása, amely szerint Pál teológiájának tartó oszlopai a megigazulás kérdése, ezzel kapcsolatban a törvény és evangélium egymáshoz való viszonya a hit mint az értem szenvedő és meghaló Jézus Krisztusban való hit, a kiengesztelés, megbékélés, megváltás, fiúvá fogadás, a hívek kiválasztottságának kérdése. Vizsgáljuk e kérdéseket a golgotai kereszt tövéből, mint Luther és Kálvin tették és nyomukban a hitvallásos teológusok négy századon át, nézzük a húsvéti üres sír mellől, mint Künneth teszi a feltámadás teológiájában, nézzük eschatológiai síkról, mint Barth nyomán az újabb teológusok, ez nem változtat azon, hogy e kérdések, illetve az ezekre adott feleletek alkotják Pál leveleinek és teológiájának is a lényegét, és torzképet kapnánk róla, ha akár a judaizmus, akár a hellenizmus, akár a keleti misztérium vallások képviselőjének, vagy ezek ekletikus kölcsönzőjének tekintenénk. Észak lutheránus teológusai épenúgy, mint Kálvin szellemi örökösei Svájcban, Nygrentől a német teológusokon át Cullmannig tusakodtak e problémákkal, és az egyéni különbségek ellenére is egy sorba állíthatók a fő problémák meglátásában és megítélésében.

Vajjon mit és hogyan értett meg az apostol teológiájának e centrális kérdéseiből az utána következő korszak az első sz. végétől a róm. katolicizmus kialakulásáig? Ezzel kell az alábbiakban foglalkozunk. E. Hennecke kritikus kiadásában közölt újsz. apokrifusok, apostoli atyák és pszeudoepigraphák alapján.

Az apostol megítélése ezen időszakban kettősnek mondható. Az a gyűlölet, amelyet a keresztyénség legnagyobb teológusával és misszionáriusával szemben a zsidók tápláltak, és amely életét is sokszor veszélyeztette, átplántálódott utódaikra is, sőt a zsidó keresztyén körökre is. Ha az az éles elkülönülés, amely a Tübingeni iskola merev dogmatizmusa szerint az őskeresztyénségben meglelt volna a zsidó és pogánykeresztyének között, nem is volt meg, és hitbéli szakadásra nem került köztük a sor, mégis, mint, mondjuk két egymásba ömlő folyam vize még egy darabig mutatja a különbséget, úgy halad egymás mellett a két irány, míg végül eltűnnek a különbségek, amikor a keresztyénség elhagyva a zsidóság területét, a pogány világban folytatja tovább hódító útját. Ha, amint majd látni fogjuk, a zsidó-keresztyén eredetű iratokban Pállal szemben igen ellenséges hangot és felfogásával szemben kemény polémiát találunk, a pogány keresztyén eredetű iratokban a legnagyobb elismeréssel szólnak róla és tanításáról. Marcion „Az” apostolnak nevezi. Később Alex. Kelemen egyenesen isteni apostolnak nevezi. Rákerül az apostoli listákra, közvetlenül Péter mellé, és úgy tekintik, mint aki megtérése után a 12 révén nyert tanítást az evangéliom tartalmáról. De ezen általánosságokon felül találunk iratokat, amelyek joggal tekinthetők szel-

lemi örököseinek, csakugyan lábnyomain haladnak szerzőik, és abban, amit mondanak, ráismerhetünk Pálra, ha egyik tanításának ezen, másik ama részét és jellemvonásait emeli is ki.

A Traján idejében mártírhalált halt *antióchiai Ignatius*, amikor fogolyként Rómába vitték, útközben írt hét levelet ker. gyülekezeteknek. Bár ezekben nem találunk sok Pál idézetet, mégis joggal tekinthetjük Polycarpus-szal együtt az apostol szellemi örökségének.

Hasonlóan tisztá ez ev.-i Pál féle tanítást találunk *Polycarpus smyrnai püspöknek* a Filippi-beliékhöz írt levelében, a 2. sz. első feléből. Nagy tisztelettel emlékezik meg Pálról. „Sem én, — mondja — sem más nem képes a boldog és nagy hírű Pál bölcsességének lábnyomain járni, aki köztetek is időzött és világosan és határozottan tanította az igazság igéjét, és a távolból is írt néktek, amiből épülhettek a nektek adatott hitben, amely mindnyájunknak anyja, amelyet a remény és szeretet követ Isten Krisztus és felebarátaink iránt.“

Ugyancsak egyházi körökből származik a *Didaché*, a 12 apostol tanítása, a 2. sz. első feléből. Pogánykeresztyén körök felfogását tükrözteti vissza, és döntő jellegű nála az a Pálnál is centrális tanítás, hogy a bűn útjától Krisztus segítségével tudnak szabadulni, és az élet útján járni.

Figyelemreméltó az apostol — atyák közt *Barnabás levele* Hadrián császár idejéből (117—152.), és *Római Kelemennek a Korinthusiakhoz írt levele* 95—96. évekből. A római gyülekezet megbízásából ír, hogy az újból kitört zavarokat a kor. gyülekezetben lecsendesítse. Megemlékezik arról, hogy már Pál ap. idejében is voltak náluk zavarok. Szól Pál szenvedéseiről; szerte hétszer volt fogoly, mégis heroldként lép fel keleten és nyugaton, az igazságot tanítván az egész világnak és így jutott el nyugat végső határáig, tehát az akkori világkép szerint Hispániáig.

Pogánykeresztyén körből származnak az apokrif *Pál akták*, a 2. sz. 2. feléből. Már más világból való. Nem viseltetik ellenséges indulattal Pál iránt az ismeretlen szerző, sőt ellenkezőleg legendás történetekkel bővíti ki Pálnak a Csel. k. é-ből ismert életét, de nem a bibliai Pál az, aki itt megszólal. Pál külsejéről is tudni véli, hogy alacsony termetű, kopasz fejű és görbe lábú, de nemes testtartású lett volna. Szemöldökei összenőttek, és orra is a kelleténél jobban előreállt. Nézése azonban telve volt barátsággal, majd embernek tűnt fel, majd Isten angyalának.

Nem más a helyzet a *Pál Martiriumá*-ban sem. Legendás, csodahitet valló irat, amelyben Pál megjövendöli Nérónak, hogy lefejeztetése után meg fog jelenni neki, és ebből látni fogja, hogy feltámadt és él. Amikor az emberek látni fogják életrekelését, hinni fognak.

Igen erős Pál személyének és tanításának eltorzítása a zsidókeresztyén iratokban. A legkiáltóbb bizonyosága ennek az *Al Kelemen homiliákból Péter igehirdetése*, amely nem tévesz-

tendő össze a Kérygma Petru-val, a 2. sz.-ból. (135—138.) Pál apostol felfogásától egész világ választja el. Már személye ellen is éles támadást intéz. Azt mondja, hogy az ő, Péter tanítása ellen egy ellenséges ember, aki nem más, mint Pál, harcolt. Vele szemben, mert a törvénytől mentes (!) evangéliomot hirdette, néki Péternek állást kellett foglalnia. „Az“ ellenséges ember teljesen törvénytelen és alap nélküli tanítását egyesek elfogadták, mintha ő Péter is a törvény feloldását hirdetné, úgy esavarják el tanítását, pedig távol legyen ez! Mert ez Isten törvényével szemben való állásfoglalás lenne, amelyet a mi Urunk örök érvényűnek mondott. — Pált Simon Mágushoz hasonlítván többször egyszerűen csak Simonnak nevezi, és tévedésnek minősíti azt az állítását, hogy Jézus tanítását jobban ismeri és érti, mint ő. Tanítását csak látomásból vette, már pedig a látomás csalódást is jelenthet, hiszen gonosz démon, vagy megtévesztő szellem is lehet mögötte. Azért, mert valakinek látomása volt, még nem tekinthető kegyesnek. Ha Pálnak Jézus csakugyan megjelent, ezt csak haragjában tette, mint ellenfelének. Pusztán a látomás nem képesít még valakit tanítói hivatalra. A tanítványokat Jézus hosszú időn át nevelte. Hogyan higyük, mondja, hogy neked Krisztus megjelent, hogyan jelenhetett meg, akinek olyan nézetei vannak, amelyek Krisztus tanításával ellentétesek? Ha a feltámadott Úr téged csak egy órára is felkeresett és tanított, és így lettél apostol, úgy hirdesd az ő igéjét, magyarázd tanítását, szeresd az apostolokat és ne vitatkozzál velem, aki az Úrral együtt voltam. Te szembehelyezkedsz velem, aki az egyháznak szilárd sziklája és alapköve vagyok. Ha nem volnál ellenfelem, úgy nem gyaláznád az én igehirdetésemet, hogy annak, amit pedig az Úrtól vettem, mint tanu, ne higyenek. Ha azt mondod, hogy panasz van ellenem — Gal. 2, 11 — akkor tulajdonképpen Istent vádold, aki nekünk Krisztust kijelentette, és megveted azt, aki a nyert kinyilatkoztatás folytán az Úr részéről elismerésben részesültem. Pál azt teszi, amit az evangéliom ellenségei, és mégis az emberek tudatlansága folytán szeretetük tárgya lett és hisznek neki, érdeme nélkül. Ellenség és mégis barátoknak tekintik, halált hoz és üdv közvetítőjének, pusztító tüzet és világosságnak tekintik, és bár csaló, úgy hisznek neki, mintha az igazságot prédikálná.

A rágalmak ezen özönéhez csatlakozik az irat theol. felfogása is, amely Pál, de ált. az ev. felfogásával szembenáll.

Péter tanításáról szól az *Apocalypsis Petri*, Péter kinyilatkoztatása, a 2. sz. elejéről. Az irat Lk. 16, 19—31, és Jel. 21, valamint Pál leveleiben megtalálható eschatológiai részletek kiszínezésével szól a pokol kínjairól és a mennyország örömeiről. A középkor nagy vallási költője Dante számára ez az irat tekinthető forrásnak az e tekintetben rokon Tamás aktákkal és Hermas Pásztorával együtt. Elrettentő képekben rajzolja a pokol szenvedéseit, ahová főként a fajtalan élet folytán kerül-

nek az emberek, a mennyországba viszont a törvény betartása folytán. Hitről, Krisztushoz való belső viszonyról, váltságművéről és arról, hogy az üdvösség Istennel Krisztus által való zavartalan közösség, nem szól ill. nem tud semmit. A vulgáris katholicizmusnak a félelem szülte kegyességét hirdeti és pedig zsidó keresztyén körben.

Ugyancsak a Péter actákban, közelebbről az *Actus Vercellenses*-ben hallunk Péterről és Pálról, de mivel az irat a 3. sz. első feléből való, a két apostol egymáshoz való viszonyának a megítélése már nem olyan ellenséges. A két apostolnak a Csel. k. é-ben már nem közölt további életéről közöl legendás részleteket. Nevezetesen Péternek Rómában Simon mágus ellen való küzdelméről, Pálnak pedig nyugatra, Hispániába való útjáról. Itt hallunk arról, hogy Péter a fővárosban kitört üldözések hatására Rómát elhagyja, de a városból kivezető úton látomást lát, Krisztust, amint szembejő vele, és kérdésére: Quo vadis Domine, Krisztus azt feleli neki, hogy Rómába, hogy újból megfeszíttessék. Sienkiewicz H.-nek világhírű regénye ezt a motívumot használja fel. Péter igehirdetésének központjában az önmegtágadás áll, Pál pedig itt is a zsidó törvényszerűség és kultusz ellen foglal állást. Pál is, Péter is mint csodatevők tűnnek fel, és főként Péternél a csodák gyakran nagyon izléstelenek. Pl. Simon mágushoz egy kutyát küld Péter, és az dorgáló beszédet tart néki; egy összetört pogány császárszobrot szentelt vízzel meghintve újból egésszé tesz; egy füstölt tonhalat megelevenít és egy héthónapos csecsemő férfi hangon hirdeti Simon vereségét. Az év.-től idegen az a felfogás is, hogy az emberek a csodák láttára lesznek hívökké.

Ide tartozik a *Hermas Pásztor*a c. apokaliptikus irat a 2. sz. első feléből, 130—150 között. Bár használ több újszöv.-i iratot és Pál levelet, gondolatvilága mégis messze áll Páltól, teológiáját nem ismeri, és a kialakuló vulgáris katholicizmus számára egyenleti az utat, vagy mondhatjuk azt is: foglalja össze ennek felfogását, amely jórészt a judaizmus felfogása ker. köntösben.

Es ezzel nagyjában áttekintettük a jelzett időből származó, kánonon kívüli fontosabb ősker. iratokat. Az áttekintés révén megállapítható, hogy Pál apostol képe és teol. felfogásának megítélése főként a 2. sz. folyamán igen erős változáson megy át. És ha az első időben joggal szólhatunk szellemi örököséről, — amint ezek elhallgatnak, Pál bibliai képe egyre jobban elhalványodik. A 2. sz. apologétáinak figyelme már másfelé fordul. Általában a keresztyénséget kívánják megvédeni a pogány vallással szemben, és itt a főgondolat a ker. istenhit mibenlétének, a keresztyénség és pogány filozófia egymáshoz való viszonyának, és a ker. világnézetnek kifejtése apologetikus-polemikus módon. Az egyház körén belül kezdődnek meg a harcok, inkább dogmatikai vitatkozások a keleti és nyugati egyház

közt, amelyek a Szentháromságra és Krisztus személyének eredetére — és a Szentléleknek az Atyához és a Fiúhoz való viszonyára — vonatkoztak. Magának a ker. vallásnak Pál által kidolgozott centrális kérdései háttérbe szorulnak. Amint az idő múlik, az újszöv.-i esch.-ának, mint az utolsó idők közelvárásának tanítása is háttérbe szorul. Ez a folyamat is nyomon kísérhető már a 2. Péter levéltől fogva, és minél tovább jutunk, annál távolabbra látják a paruzia időpontját és válik a keresztyénség fokozatosan immánenssé. A „hivatalos“ egyház, amelynek felbeesülhetetlen érdeme, hogy a kánont körülhatárolja és megvédi, mint isteni eredetű könyveket egyéb e korban keletkezett és a ker.-gel foglalkozó iratokkal szemben, hova-tovább maga sem tud szabadulni ezen iratok gondolatvilágától. Az a processus, amely Hermas Pásztora, a Péterakták, ált. az Álkelemen iratokban még mint hullámozó processus figyelhető meg, lassanként lezáródik, és a 3. sz. közepétől fogva már előttünk áll az a keresztyénség, amelyben főként az ítélettől, ill. kárhózzattól való félelem tartja rettegésben az embereket, és vallási vonalon az érdem gondolata, a cselekedetek jelentősége és ennek folytán az ember aktív közreműködése az üdvösségre jutásban válnak uralkodóvá, és kialakul az államvallássá váló római katholicizmus a maga miseáldozatával, az emberi érdem, a felesleges jó cselekedetek, a szentek segítségül hívása stb.-ről szóló tanításával.

Mindez azonban már kívülesik feladatkörünkön. Isten nem késik, nem siet. Engedte, hogy az emberek saját erejükre támaszkodjanak, amint ezt már megpróbálták egyszer a judaizmus körén belül — hasztalanul. Járja újból végig azt az utat, amely az Általa kijelölttől eltér. Nem, mintha ezen is célhoz juthatna, hanem hogy, ha mindjárt évszázadok keserves tapasztalatai, küzdelmei és gyötrődései közt megbizonyosodjanak arról, hogy tévúton járnak, és a Borgiák, X. Leók, Tetzelek példáját látva hajlandók legyenek Isten kegyelmét elfogadni. Csak így vált lehetővé, hogy a reformáció elemi erővel törjön utat, elhárítva az útból minden emberi akadályt, elmélyedve Pál apostol teol. felfogásának lényegébe.

Adja Isten, hogy az az eleven érdeklődés, amely korunkban újból Pál apostol felé fordítja a figyelmet, újabb lelki elmélyedésnek, tisztulásnak és saját feladataink minél világosabb meglátásának eredményével járjon!

Dr. Kiss Jenő

Központi könyvtárunk

Közgyűléseink és zsinati tanácskozásaink résztvevői, amikor útjuk az üllői-úti imaterembe vezetí őket, a földszinten és az I. emeletn két zárt ajtó mellett szoktak elhaladni. Valamennyien tudják, hogy azok a könyvtárba nyílnak, kevesen találtak azonban módot, hogy átlépjék a küszöböt. Legfőképpen azért, mert a könyvtáros, bár hivatalos ideje csaknem háromszor nagyobb, mint elődjéé, a délutáni és esti órákban tud csak az érdeklődők rendelkezésére állani. Most azonban, miután egyházunk vezetősége elvben már eldöntötte, hogy a könyvtárnak, mint illik is, legalább a melegebb hónapokban egész nap nyitva kell állania, aminek következtében remélhetőleg az érdeklődők száma egyszerre fel fog szökni, nem lesz felesleges megadni azt az előzetes tájékoztatást, amelyet a könyvtáros a múltban — rendesen mentegetőzés formájában, hogy miért nincs meg egy-egy keresett munka — élőlávával vázolt.

Könyvtárunk nem régi intézmény. Amíg levéltárunk évszázados multra tekinthet vissza, könyvtárunk csak 1930 óta van. Az a könyvgyűjtemény, amely addig résztint az imaterem jól ismert üveges szekrényeiben, részint a levéltár helyiségében néhány polcon talált elhelyezést, nem is igényelte a könyvtár elnevezést. A József nádor özvegyétől kapott könyvek, amelyekről a port csak nagytakarítás alkalmával fújták le, a hivatalos úton a felügyelői irodába rendszertelenül bekerült nyomtatványok, hiányos folyóiratok töredékes évfolyamai, amelyek azután a levéltáros gondozásába kerültek, végül — mint leghasználhatóbbak — egyes történeti munkák, szótárak, kézikönyvek, a levéltári foglalkozásnak ezek a segédeszközei együttesen sem voltak könyvtárnak nevezhetők. Egyszerre megváltozott a helyzet 1929-ben, amidőn Degenfeld Pál adományul felajánlotta nagynénje, Podmaniczky Gézáné kerekén 30.000 kötetes kiskartali könyvtárát a szekrényekkel és állványokkal együtt. Egyházunk elfogadta az ajándékot, mivel úgy látta, hogy a költözködéssel és a felállítással járó kiadások eltörpülnek a könyvtár értéke mellett, s mert úgy érezte, hogy elutasításával egy jellegzetesen evangélikus könyvtár szétszóródásának ódiúmat nem veheti magára. A kiskartali könyvtárt ugyanis a Podmaniczkyké régi evangélikus családi könyvtárak, mint a Podmaniczkyak aszódí és a Prónaiak tóalmási könyvtárának megszerzésével alapította. Arra, hogy megvásárolja a rokonsága körében gazdátlanokká váló könyvtárakat, amelyekre tulajdonosaik, mint felesleges lomra tekintettek, amikor birtokaikat eladták, hogy a fővárosba költözzenek, bibliofil szenvedélye ösztönözte, arra pedig, hogy a szinte már a pusztulás szélére jutott könyveket polcokra állítsa és katalogizálja, pedáns rendszeretete. A könyvtár elrendezésénél voltak ugyan tanácsadói: Gyulai Pál és Hellenbrant Árpád, az Akadémia könyvtárosa, a hosszú évekig tartó munkát azonban egyedül végezte el. Pontos terv szerint osztotta fel a könyveket fő- és alszakokra, mindenütt a magyar szempontokat érvényesítve, az ugyanazon szakhoz tartozó munkákat az állványokra is egymás mellé helyezte, s csak amidőn már az egész gyűjtemény el volt rendezve, látott hozzá a katalogizálás-

hoz. A díszes bőrkötésű, merített papírra írt betűrendes címjegyzék s a részletes szakkatalógus cédulakötegei beszédes bizonyítékai évtizedeken keresztül lankadatlanul folytatott munkájának. Ennek eredményeül, mivel minden egyes kötetnek helyrajzi száma is van, a könyvtárt ma egy kis gyermek is rendben tudná tartani.

Szenvedélye és türelme annál csodálatosabb, mert maga is kutató volt, aki szakszerűen, tudományosan foglalkozott csillagászáttal. Kastélyában csillagvizsgálót rendezett be s az ott folytatott megfigyeléseket 1901-ben évkönyvben önállóan is publikáltatta. A könyvtárak ellenben, amelyeket a pusztulástól megmentett s katalogizált, főleg történeti, filológiai, irodalmi, hittudományi és gazdasági munkákból állottak s már az ő korában is csak vékony szákkal fűződtek az élethez. Anyagukban körülbelül 1830-ig terjedtek. Goethe és Schiller megvoltak még bennük. Heine már nem. Tartalmukban természetesen ma még inkább múzeális jellegűek. De értékek nemzetközi viszonylatban is. A görög és latin klasszikusok pergamen vagy dús aranyozású, borjúbőr kötéses XVI—XVII. századi kiadásai, a velencei híres Aldus Manutiusnak az 1500. évvel kezdődő kiadványai, a németalföldi elzevirek a laikusok előtt is jól ismert, s a könyvkedvelők által nagyra értékelt nyomdatermékek. Ugyanígy szemet gyönyörködtetők a rézmetszetes bibliák tucatjai, amelyeknek képeiről jól meg lehet ismerni nem ugyan az ó- és újtestamentom korának, hanem a XVI—XVIII. századnak a stílusát, művészetét felfogását. Mihelyt pedig a kutató érdeklődésével fordul valaki a polcok felé, a mai tudomány számára is talál nélkülözhetetlen forrásműveket. Példaképpen említsük meg P. S. Pallasnak az orosz cári akadémia kiadásában 1771-ben megjelent háromkötetes útleírását, amely a szemtanu megfigyelései alapján ismerteti a finn-ugor népek életét s ezzel a magyar nép őskorának megrajzolásához is felbecsülhetetlen anyagot szolgáltat. Vagy utaljunk a XVIII. és XIX. század fordulójának nagyterjedelmű gazdasági irodalmára. Ezt Podmaniczky József és Sándor szerezték be külföldről, hogy segítségükkel a juhtehyésztesnek, az istállózásnak, az ipari növények természetésének akkor modern módját meghonosítsák birtokaikon. Podmaniczky József a Martinovics-kor felvilágosodott gazdaságpolitikusa volt, a bécsi denúnciacsok egyik céltáblája, aki mint a helytartótanács tagja, amennyire módjában volt, próbálta lazítani a magyarországi gazdasági életet Ausztriától gyarmati függésben tartó kötelekeket. Személyes érdekből, ez kétségtelen, érdeke azonban azonos volt a nemzetével. Vágya, de az is, hogy miként vélte célját elérhetni, egyaránt megismerhető olvasmányaiából.

Az igazi értékek azonban nem a díszes folio-sorozatok, nem is a kutatókat váró szakmunkák, hanem a jobbara szegényes kiállítású, sokszor csak pár lapos nyomtatványok: az 1711 előtt megjelent magyar vagy magyar vonatkozású munkák, a hungaricumok. Ezeknek a megmentése, meghatározása és megőrzése Podmaniczkykné elvülhetetlen érdeme. Közülük különösen kiemelkedik Rákóczi Ferenc hírlapjának, a Mercurius Veriducusnak három száma; valamennyi unicum.

Podmaniczkykné egyébként nem érte be a nagy gyűjtemények olvasztásával, hanem, miután megvetette a kisipari könyvtár alapját, azt tovább is gazdagította óvatos vásárlásokkal. Minden egyes exlibrisén

pontosan feljegyezte, hogy melyik könyvét mikor, hol mennyiért szerezté meg vagy kitől kapta ajándékul. Innen tudjuk, hogy Aesopus gyönyörű fametszetes XV. századi kiadásáért egy londoni antiquariusnak 100 fontot fizetett. Az általa vásárolt könyvek közül a természettudományiakat — s nyilván ezek lettek ki a zömöt — még életében a Természettudományi Társulatnak adta. Ami ebből a csoportból Kiskartalon maradt, az jórészt általános érdekű munka, főleg művészeti könyvek, lexikonok.

Egyházunk azzal, hogy ezt a könyvtárat átvette s vállalta a terhet, hasznos munkát végzett. Egy pillanatra sem lehet kétségünk, hogy az örökös, ha visszautasításra talál, az akkori viszonyok közt a könyvtárat játszva értékesíthette volna budapesti antiquariusok útján, ezek pedig egy-két hungaricumot átadva a Nemzeti Múzeumnak, megkapták volna a külföldi szállításhoz az engedélyt. Az értékes anyag tehát elkerült volna Magyarországról, a jelentéktelenebb munkák pedig itthon szétszóródtak volna. Azzal, hogy Budapesten talált állandó hajlékra a könyvtár, a korábban ismeretlen ritkaságok hozzáférhetőkké lettek. Szimonidesz Lajos nem is késett a Mercurius Veridicus számait facsimilében publikálni a Magyar Könyvszemle 1939. évfolyamában, sőt ugyanő elkészítette a hungaricumok leíró katalógusát is. Kézirata könyvtár tulajdonában van, kiadására azonban, noha a gyűjtemény hírért öregbítette volna, sajnos, nem került sor. Így még a szakemberek zöme is csak az 1949. hivatalos bejelentés során értesült ő nyomtatványaink (39) és hungaricumaink (340) nagy számáról. De a könyvadomány elfogadásával egyházunk még egy másik szolgálatot is tett a magyar kultúrának. Amidőn a könyvtárat Budapestre hozatta, két megoldás közt választhatott. Vagy modern vasállványokra helyezteti a könyveket s akkor egy félemeletekre osztott teremben viszonylag kis helyen minden átrendezés nélkül felállíthatja, vagy pedig az eredeti szekrényekben és polcokon hagyja azokat. Választása az utóbbi megoldásra esett. Talán azért, mert ez volt az olcsóbb s a tetszetősebb. Az utóbbi szempontot, ha egyszer már érvényesült, ne becsüljük le. Akkor, 1930 körül, Magyarországon nem egy kolostori és kastélykönyvtár volt. Azóta — talán a keszthelyi és a pannonhalmi kivételével — megszűntek, mert állományuk beolvadt az étellel szoros kapcsolatot tartó főzkönyvtárakba, az egykori kastélyok pedig kórházakká, árvaházakká, kollégiumokká alakultak át. Pedig a letűnt korok múzeumi emlékei közé nemcsak a könyvek, hanem a könyvtárak is beletartoznak. A Podmaniczky-könyvtár empire stílű — sajnos csak stílű — aranyozott zöld szekrényeivel és egyszerű barna polcaival, Podmaniczky-né íróasztalával a XIX. század vége kastélykönyvtárainak múzeális példányává lett.

Miután egyházunk a Podmaniczky-könyvtár elfogadásával könyvtár felállítását melletti döntött, egyesek, akikre a példa és Scholtz Oszkár könyvtáros rábeszélő tehetsége egyaránt ösztönzőleg hatott, kisebb-nagyobb, többször igen jelentős adományokkal kezdték gazdagítani. Sorrendben az első Saxlehner Ödön finn konzul másfélezer műből álló könyvadománya volt. Szemben a XIX. század kastélykönyvtárával ez a budapesti nagypolgár XX. századi könyvtárát reprezentálja. Nem kell pontosabb kutatás jellemzéséhez. Ha a szemünk végig siklik a polcokon,

azonnal látjuk jellegzetes vonásait: Dominálnak a teljes sorozatok. A magyar költők «összes művei», mégha nem is ütik meg a «klasszikus» mértéket, tehát Aranyon, Vörösmatyn kívül Garay, Vas Gereben stb. is, a külföldiek közül pedig, híven a keserűvíz-exporteur cég összeköttetéseihez, túlnyomórészt angolok: Darwin, Spencer, Ruskin, Carlyle, Thackeray, Irving, Kipling, Egíot, de Cooper is, viszont egyetlen francia sem. A német irodalom tekintélyeit a Goldene Klassiker Bibliothek képviseli, azután pedig német és magyar szórakoztató irodalom s történeti publicisztika következik, amelyben nagy helyet foglalnak el az első világháborút tárgyaló munkák, végül képeslapok (Érdekes Újság, The Sketch, Illustrazione Italiana) zárják be a sort.

A Saxlehner-könyvtár után egy egyszerű gimnáziumi tanár, Szigethy Lajos adománya következett, sokat forgatott könyveivel, amelyek egyikét-másikat bizony elnyitte tulajdonosuk, főleg a statisztikai és történeti/ jellegűeket. A sorozatok feltűnően szerények a Saxlehner-könyvtárai mellett: Dickens összes műveinek angol és német kiadása mellett a Reclam-féle igen olcsó Universal Bibliothek bekötött kötetei tanúskodnak arról, hogy a tulajdonos a XIX. század végének külföldi irodalmát, ha javarészt eredetiben olvasta is, német tolmácsolásban szerezte meg magának. S hogy ez a hajlama gyermekkori hagyaték lehet, arról Emilie Flygare-Carlén — van-e, ki e nevet ismeri? — néhány tucatra terjedő összes művei tanúskodnak.

Egy másik pedagógus, az egyetemi professzorból püspökké lett Kovács Sándor könyvtára természetesen nagyobb terjedelmű, tudományos jellegét tekintve pedig hasonlíthatatlanul értékesebb. Híven tulajdonosának egyháztörténeti, közírói és szerkesztői munkájához, gazdagnak mondható magyar történeti, külföldi evangélikus és hazai protestáns egyháztörténeti monografiákban. Hogy csak egyet említsünk, megtaláljuk benne Kochnak az egyházi ének történetéről írott nyolckötetes munkáját. Szép folyóiratsorozatok (Századok, Történelmi Tár, Levéltári Közlemények) egészítik ki ezt a részt, míg a magyar irodalomtörténeti, pedagógiai, bölcsészeti, szociológiai munkák, a hittudományokat természetesen nem is említve, birtokosuk sokrétű érdeklődéséről tanúskodnak. A hungaricumok közül pedig említsük meg büszkén Bornemissza prédikációinak 1584. detrekői kiadását.

A közelmúlt években két olyan gyűjtemény került könyvtárunkba, amelyek jogilag már régóta hozzánk tartoztak: Szlávik Mátyás eperjesi hittudományi tanár és Szontagh Tamás, a Földtani Intézet igazgatójának gyűjteménye. Az előbbi egyházunk az 1920-as évek elején, az inflációs időkben vásárolta meg, hogy segítsen anyagi gondokkal küzdő birtokosán, az utóbbit tulajdonosa még életében átadta. Mivel ekkor még nem volt könyvtárunk, egyházunk mindkettőt rábízta a Luther Könyvtár és Múzeum-ra, amely azután maga is helyhiánnyal küszködve 1949-ben lemondott róluk. A könyvtár utolsó, már csak leleményességgel felkutatható szabad tereinek felhasználásával tettük ezt a két gyűjteményt hozzáférhetővé. A szegénysorsú, nagycsaládú tanár talán maga kötötte be a könyveit, amelyeket bizonyára a kenyeret is megvonva szájától vásárolgatott jéni diákoskodásától kezdve vagy kapott, mint bírálati példányokat a kiadóktól. Tíz-tizenöt kisebb könyv, füzet is egyetlen táb-

lába került ily módon, «collegátumokba», hogy minél kevesebbe kerüljön bekötésük. De ezeket a könyveket olvasta is birtokosuk s nem lakásdísznek tekintette őket. A Szontagh-könyvtár elsősorban geológiai szakmunkákból áll, de az adományozó atyjának történeti, közgazdasági és földrajzi érdeklődésének megfelelően ilyen jellegű régebb munkákban is gazdag. Egyik nagy értéke a Vasárnapi Újság teljes sorozata.

A Szigethy-, Szlávik-féle könyvtáraknak, de a kisebbeknek is, amelyeket külön nem említettünk, van egy közös vonásuk, amellyel éppen nem dicsekedhetünk el, de hallgatással sem mellőzhető: nincsenek bennük a XVIII. század végéről és a következő század első feléből származó magyar szépirodalmi munkák. Szigethy, Szlávik magyar pedagógusok és lelkészek, sőt magyar írók, de a család, amelyből kinőttek, gyermekkori olvasmányaik, apjuktól örökölt könyveik tanúsága szerint német műveltségű. Magyar népkönyvek, kalendáriumok, románok, a fiatal gyermek első olvasmányai nem maradtak tehát utánuk. Úgy képzeljük, hogy egy református tanító, lelkész, tanár könyvtárában az alapréteg nem volna ennyire idegenszínű.

Egy lélekzetvétel alatt mindjárt megjegyezzük azonban, hogy a németes jelleg éppen nem általánosítható. Határozottan tanúskodik erről a Luther Könyvtár és Múzeum mintegy 8000 kötetre terjedő, túlnyomó részében evangélikus jellegű anyaga. Ezt Kovács Sándor határt, korlátot nem ismerő gyűjtőszenvédelye alig két évtized alatt hozta össze, mégpedig a Dunántúlról. A mestergerendákról leemelte az elfoszlott, agyonolvasott könyveket, elhozta a rég elhúnyt lelkészek után maradtakat is. Minél régebbiek voltak, annál szívesebben. Gyűjtésének eredményeül nemcsak birtokunkba jutott az eddig hiányzó könyvréteg, hanem oly szilárd alaphoz is hozzájutottunk, amelyre most már ráépíthetjük azt a könyvtárat, amelyre szükségünk van s amelynek jellegét többé nem az ajándékozók ízlése és szeszélye szabja meg, hanem saját elhatározásunk.

Oly könyvtárra van ugyanis szükségünk, amely lehető teljességgel magába foglalja mindazt, ami a magyar evangélikusság életére vonatkozik s amennyiben ez összeszőődik a testvéregyházak sorsával, a magyar protestántizmus megfelelő területeire vonatkozó munkákat is őriz. Azt szeretnők elérni, hogy mindenki — hazai érdeklődő külföldi kutató —, ha evangélikus probléma foglalkoztatja, könyvtárunkban együtt találja meg az irodalmat, mégpedig a szerző nélküli hivatalos kiadmányokat, naptárakat, évkönyveket, jegyzőkönyveket, jelentéseket gyorsabban, a hitbuzgalmi folyóiratokat pedig teljesebben, mint — a Nemzeti Múzeumot leszámítva — bármelyik könyvtárunkban. A Kovács Sándor által gyűjtött hatalmas anyagot inkább kiegészíteni, teljesebbé szeretnők tenni, mint erősen megrostálni. Azt hisszük ugyanis, hogy a magyar evangélikusság életébe immár beletartoznak azok a külföldi hittudományi munkák is, amelyekben egy sor sincs Magyarországról, ha bejegyzéseik tanúsága szerint magyar teológusok vásárolták meg maguknak. Mert ha ők prédikációik készítésénél, cikkeik megírásánál, vagy akárcsak teológiai ismereteik, tudásuk bővítésénél felhasználták az eféle könyveket, ezek már oly közel kerültek kultúránkhoz, hogy a történetíró, ha alapos munkát akar végezni, nem mehet el közömbösen mellettük.

A könyvtár a fejlődésnek ebben az irányában nem most szándékozik az első lépést megtenni. Már 1947 óta legfontosabb feladatának tartja az egyházi folyóiratok, a kerületi, egyházmegyei és egyházközségi jegyzőkönyvek, a szemiatizmusok stb. sorozatának minél teljesebbé tételét. A minden oldalról tapasztalt jóindulat és megértés már eddig is eredményezett sikereket. Most pedig, hogy a korábbi felügyelői iroda egyik nagyobb szobája a mennyezetig érő polcaival módot ad a könyvtár evangélikus részének egységes elhelyezésére, nincs akadálya, hogy ez, a Luther Könyvtár és Múzeumot is magába olvasztva, távoli céljai felé ne jusson közelebb. Ahhoz azonban, hogy ez a gyűjteményünk teljessé legyen, az áldozatkészséget továbbra sem nélkülözhetjük. Bizalommal kérjük tehát mindenki megértését, támogatását. A jóindulatért a könyvtár közvetlenül is hálás szeretne lenni. Nagy duplum anyagából szívesen ad tehát cserébe hasonló munkákat. Mert jegyezzük meg jól: nem az a célunk, hogy minden evangélikus jellegű könyv *egyetlen* példánya könyvtárunkban legyen, hanem az, hogy *itt is* megtalálhatók legyenek azok a munkák, amelyeknek más példányait szerte az országban — Miskolcon csak úgy, mint Békéscsabán. Győrött éppen úgy, mint Nyíregyházán, Sopronban, vagy Bonyhádon — gonddal, féltő szeretettel ővják és becsülik.

Málysz Elemér

Szabályok a test, lélek es szellem egészségének ápolására

III. A SZELLEMÉRT.

Ezekben a sorokban «szellem» alatt nem az intellektust kell érteni, hanem mintegy a «szellemi» dolgok (az isteni dolgok) iránti érzéket az emberben, ha ugyan ilyen megkülönböztetés egyáltalán lehetséges. Az ember szétszakíthatatlan egysége a testnek és a léleknek, vagy «a testnek, léleknek és szellemnek». Itt azonban minket nem érdekel, hogy az «antropológiák» egyikével vitába szálljunk, hanem, hogy gyakorlati szükségletek kielégítése céljából gyakorlati tanácsokat és utasításokat adjunk.

A test és a lélek, mint a személyiség egészének mintegy két különböző kifejezésformája, betegség esetén mindkettőnek egyaránt szenvedést okozhat. És mégsem lesz helytelen, ha egyszerűbb megértés céljából a testi megbetegedések lelki okairól beszélünk, de a lelki egészségnek és kiegyensúlyozottságnak a testre gyakorolt mélyreható egészséges befolyásáról is, másfelől a szív «békesség»-ének a testből és lélekből álló természetes emberre gyakorolt nem kevésbé mélyreható befolyásáról. Ezeket a fontos tényeket kevés figyelemre becsülik; mi azért a szellemi élet beteges vonásaira vonatkozó figyelmeztetéseinket mindig a pozitív szabályok előtt közöljük.

1. BECSÜLD AZ ISTEN IGÉJÉT:

a) *Becsüld az Isten igéjét, de ne úgy, mintha jóskönyvben lapoznál.* hogy abból felvilágosítást kapjál a jövőre nézve vagy hogy ilyen ürüggyel kibujjál a saját döntéseid alól.

b) *Becsüld az Isten igéjét, de ne élj vele vissza;* a biblia vagy a Miatyánk nem varázsigékből áll s a «leghűségesebb bibliaolvasás»-sal se lehet Istentől olyasmit kikényszeríteni, amit az Ő kegyelme csak az alázatosan imádkozó szívnek ajándékoz.

c) *Becsüld az Isten igéjét, de ne azért, hogy egy-egy bibliai helyyet saját nézetedet igazold.* A döntő a szentírás egésze és a Szentlélek.

d) *Becsüld az Isten igéjét úgy, hogy a vasárnapi istentisztelet közösségében hallgatsz.*

e) *Becsüld az Isten igéjét úgy is, hogy naponta olvasod,* lehetőleg korán reggel, folytatólágon és (vagy) bibliaolvasó vezérfonal nyomán. Nemcsak az a fontos, hogy Isten igéjét hűségesen olvassuk, hanem az is, hogy örömmel olvassuk. Jobb, hogyha az ember keveset olvas imádkozó és fogékony szívvel, mint hogyha a «kötelező zsolnárt» kedvetlenül lehadarja. Jobb, ha reggelenként (talán nagy sietségünkben) csak egy rövid pillantást vetve az aznapi ígére, az Úrra emeljük boldog tekintetünket s így indulunk a munkába, hiszen Ő nagyobb, minden emberi szokásnál (a legkegyesebbnél is), mint hogy áhítat nélkül imádkozunk — akármilyen hosszan is — vagy pedig egész nap attól a rossz lelkiismerettől szenvedünk, hogy reggeli kötelességünket nem teljesítettük. Az Úr nem nyomasztó kötelességek alatt gyötrődő szolgálakat akar, hanem örvendő gyermekeket, akikkel beszélni tud!

f) *Mélyedj el az Isten igéjében* pl. úgy, hogy egyes szakaszokat kívülről megtanulsz, vagy bibliai ígéket imádkozva lemásolsz (lehetőleg művészi betűkkel) és főleg úgy, hogy Isten igéjét tudatosan és tervszerűen megvalósítsd. (Jak. 1. 22.)

2. BECSÜLD AZ IMÁDSÁGOT:

«Itt az Isten köztünk
Hőn imádvá, félve
Jertek, járuljunk elébe.»

a) *Ne úgy becsüld, mintha az eszköz lenne* arra, hogy követeléseidet Istennel szemben érvényesítsed. «Az imádság nem tűzérési ostrom, amellyel Istent kapitulációra kényszeríthetnénk, hanem a hívő ember alázatos kérése, aki Isten kezéből kész mindent el is fogadni.» (E. Schrenck.)

b) *Becsüld az imádságot, de semmi esetre se azért, hogy hívő embernek lássanak.* Légy imádkozó ember, de félj az «imádkozó ember» hírtől és dicsőségétől. Menj be kamrácskádba és csukd be magad mögött az ajtót, de közben ne azokra gondolj, akik arra ügyelnek, meddig marad ennél a jámbor embernél az ajtó becsukva (Máté 6; 5—7).

c) *Becsüld az imádságot, de ne pusztán megszokásból,* vagy hogy segítségével másokkal közöld azt, amit nyíltan nem akarsz nekik megmondani. A szabad imádkozás is belső élet nélküli, gyakran ismételt formulákba merevedhetik.

d) *Becsüld főleg a hálaadó imádságot!* Kiérezni a hála alkalmait és a hálát tudatosan gyakorolni, ez teszi a szívet nehéz napokban örvendezővé!

e) *Becsüld az imádságot a másokért való rendszeres könyörgés formájában is!* Ne állj meg a saját jogos, még kevésbé önző imatémáidnál, hanem gondolkozzál s emlékezeted erősítése céljából írd pl. naptáradba bizonyos időre azoknak a nevét és esetleg ügyeit, akiknek különleges közbenjáró imádságra van szükségük. De óvakodjál attól, hogy meggondolatlan ígéreteket tégy a közbenjáró imádságra, pl. meghatározatlan időre.

f) *Becsüld az imádságot, mint amellyel Isten szentségét önmagáért magasztaljuk.* A biblia tele van ilyen magasztalással, mely minden földi ügytől eltekint, s csupán az Úr fenségét és irgalmasságát dicsőíti. Dicséret az imádságnak az a — nálunk ritkán gyakorolt — formája, mely változatlanul átnyúlik az örökkévalóságba s már most megengedi nekünk, hogy megismerjünk valamit a mennyei világ lényegéből. A biblia egésze, az üdvösség története, Jézusnak és az apostoloknak élete egyaránt tárgya lehet Isten dicséretének. A dicséret rendszeres órái révén imádságos életünk termékeny elmélyülését tapasztalnánk meg.

3. KERESD A HASONLÓ BEÁLLÍTOTTSÁGÚ KERESZTYÉNEKKEL VALÓ KÖZÖSSÉGET!

a) *Keresd az ilyen közösséget, de ne azért, hogy könnyebben beletingathasd magadat valami jámbor, szentimentális hangulatba!* A keresztyén hit nem édeskés, vagy egyenesen a «drága Megváltó»-ról szóló nőies beszédben mutatkozik meg, hanem az Ő ígérete iránti erős, férfias bizalomban (I. Kor. 16, 13); egyáltalán nem szép szavakból (I. Kor. 4, 20), nem lőtás-futásból, hanem cselekedetből áll.

b) *Keresd az ilyen közösséget, de ne azért, hogy a saját felfúvalkodó nézeteidet igazold,* amelyeknek megfelelően egyedül lehetne keresztyén módon élni.

c) *Keresd az ilyen közösséget, de ne azért, hogy önző módon «épülj» egy «elefántcsonttorony keresztyénségben»,* mely más embertársárról elfeledkezik.

d) *Keresd a közösséget, mint azok összetartozandóságának magától értetődő kifejezését, akiket Jézus Krisztus az Isten házába igéjéhez és asztalához hív.* Különösen Istennek az úrvacsorában nyújtott ajándékát nem hanyagolhatjuk el és nem vehetjük meg szellemi életünk károsodása nélkül. Nemcsak az imaközösség fontos, hanem az úrvacsorai is!

e) *Keresd a közösséget, mint azok örömeinek és erejének forrását,* akiket Jézus Krisztus a bizonyágtévének és a lelkipásztori munkának ugyanarra a szolgálatára hívott el.

Nemcsak a hitnek a közössége fontos, hanem a szeretete is!

f) *Keresd a közösséget, mint az ígéretnek s az Úr és a Vigasztaló jelenlétének helyét,* hol Isten Szent és megszentelő Lelkéért hívó szívvel imádkoznak s a visszatérő Úr Krisztusra bizakodva és reménykedve vár-

nak. Imádkozó és várakozó gyülekezet volt az, mely pünkösöd ünnepét, de a sánta gyógyulását is átélte (Csel. 2:3)! Nemcsak az imaközösség a fontos, hanem a megszentelődés és a Szentlélek közössége is.

4. GONDOZTASD A LELKEDET:

a) *Gondoztasd a lelkedet, de ne csupán azért, hogy emberileg közelebbi kapcsolatba kerülj lelkipásztoroddal.* A lelkipásztor nem szórazótató időtöltés kedvéért van s még kevésbé azért, hogy bókjaidat és rajongó szeretetedet elkönnyelje. A lelkipásztorkodásban az emberi cselekvésnek egészen háttérbe, Jezus Krisztusnak pedig egészen előtérbe kell kerülnie.

b) *Gondoztasd a lelkedet, de semmi esetre se azért, hogy «problémaiddal» magadat érdekessé és fontosná tedd.* A lelkipásztorkodás a vigasztalás, tanács és erősítés jogos szükségletét akarja kielégíteni, nem pedig a jogosulatlan érvényesülési vágyat.

c) *Gondoztasd a lelkedet, de ne azért, hogy megszabadulj a saját gondolkodásod és a saját döntésed felelősségétől.* A lelkipásztor nem közbenjáró Isten és az ember között. Nem képviselheti az egyes embert Isten előtt és nem kímélheti meg attól, hogy maga járjon az Úrhoz vezető úton.

d) *Gondoztasd a lelkedet úgy, hogy megragadod a gyónás alkalmait.* A saját bűneink felismerése után valamely titoktartó (!) testvérünkkel való beszélgetés az a döntő, bibliai segítség, mely bennünket a bűnbocsánat felől bizonyosakká tesz (Ján. 5:16). A bűnbocsánat a megértés feltételéhez kötve s nem a lelkipásztori gyónáshoz: de nem vehetjük meg lelkünk károsodása nélkül a szokásos bibliai utat, melynek értékéről Luther azt mondta: «Aho! azonban bűnbocsánat van, ott élet és üdvösség van!»

e) *Gondoztasd a lelkedet, úgy hogy Isten szolgájától tanácsot, vigaszt és erősítést kérsz.* Magányunkban az a veszély fenyeget, hogy tönkremegyünk, ha csak nem bízunk rá magunkat a lelkipásztorra (de nem sokra ugyanazzal az ügyvel!), akinek mélyebb emberismerete és élettapasztalata a feltételt, az Úrral való imakapcsolata pedig az alapot nyújtja ahhoz, hogy a tanácskérőt különleges ügyében megértse és maga is az Úrtól véve utasítást — Isten ígéből további útja számára világozást nyújthasson.

f) *Keressd magát Jézust!* Minden szava és cselekedete lélekgondozásból állott. Semilyen emberi cselekvés nem felel úgy meg Isten ténykedésének, mint a lélek gondozása (Gruehn); ezért a lélekgondozás során ma is különösn közvetlenül élhetjük át Jézus szavait és cselekedeteit. Mivel Vele magával akarunk találkozni, azért gondoztassuk a lelkünket!

5. TÖREKEDJÉL ARRA, HOGY MINDIG HELYT ÁLLJ A HITBEN!

a) *Hitedet ne bibliai mondásokkal, vagy jámbor szavakkal törekedjélt kimutatni!* Sokkal könnyebb idézni a bibliai ígéket, mint azokat örvendezve átélni. A kívülről hadd lássák mindenkelőtt a szeretet cselekedeteit s a ragyogó szemeket s hadd érdeklődjenek ők maguk a mögöttük lévő erő felől. Ez az egészséges (de sajnos, ritkábbik) út.

b) *Hitedet ne akard erőszakkal másra kényszeríteni.* Se közvetlenül, sem pl. finomabban úgy, ahogy olykor a szülők teszik, akik azt mondják, hogy «irántam való szeretetből velem kellene jönnöd». A hitnek gyümölcsei csak szeretetből fakadhatnak. A szeretet pedig a kényszer hatása alatt elhal. Inkább a saját példád ébressze fel a Jézus önkéntes követése iránti vágyat.

c) *De ne rejtöd el a hitedet, ahol bizonyóságot kell tenned.*

d) *Törekedjél arra, hogy hitedről mindennapi magatartásoddal tégy bizonyóságot;* elrejtve az Úr oltalmában minden kísértés közepette, megvigasztalódva az Ő irgalmában, megváltva a bűn minden terhétől, örvendezve a Tőle kapott üdvösségben, függetlenül emberek kegyétől vagy vetélkedésétől, szilárdan állva az Ő igéjében és az Ő akaratában.

e) *Hitedről tégy bizonyóságot a szeretet fel nem tűnő tettében,* a szeretet épúgy hozzátartozik a templomhoz, mint a hit (Wichern), ami azt jelenti: rendszeresen kellene pénzdományainkkal és közbenjáró könyörgéseinkkel gondolnunk az egyház bizonyos munkáira, azonkívül személyes környezetünk bizonyos szegényeit gondoznunk s végül mindennap kérni az Urat, mutasson nekünk különleges alkalmat arra, hogy valakinek örömet szerezhessünk. Aki erre szilárdan elhatározza magát, s megmarad elhatározása mellett, csodálatos tapasztalatokra tehet szert.

f) *Tégy bizonyóságot hitedről úgy, hogy örvendezve igent mondasz az életre!* Nem a szorongásokkal telített aszkéta világkerülése, hanem az Istennek átadott és mégis a világ s az élet felé fordult szív mélységéből származó hit az, amire sóvárog korunk.

6. KERÜLD A CSAPONGÓ RAJONGÁST!

Eppen ma sokféle formában ajánlgatja magát a komoly keresztyéneknek. Az apostol azonban int bennünket: legyetek józanok (I. Kor. 15:34.).

a) *Kerülj mindenféle szektát.* Az egyházétől eltérő tanajukban rendszerint vallamilyen mellékes dolgot fődologgá tesznek, egyoldalúak, türelmetlenek, fölényeskedők és taníthatatlanok. A legtöbb a keresztyén üzenetnek egy-egy olyan pontját értékeli túl, amelyet az egyház elhanyagolt. Különösen az utolsó idők tekintetében érvényes az intelem, hogy józanok legyünk és vigyázzunk (I. Thess. 5:4—8), mert nem arról van szó, hogy «számolgassatok, amíg visszajövök»; hanem «cselekedjétek, amíg visszajövök» (Lukács 19:13).

b) *Kerülj mindenféle pünkösdi szektát!* Az bizonyos, hogy a megszentelődés hitéletünk célja. De mindvégig koldusok maradunk (Luther): — kegyelemben részesült koldusok, akiknek az egészséges megszentelődésért, mint Isten adományáért kell küzdeniök. És a kegyességnek mincsenek fokozatai. A nyelveken szólás korunkban a betegesen felfokozott rajongásnak az ideg orvos által világosan felismerhető jele, amitől óvakodnunk kell.

c) *Kerüld az egészségtelen «csodás gyógyulásokat»,* pl. a pünkösdiéket, melyek többnyire nem igazi, tartós gyógyulások, hanem a legjobb esetben hisztériás szimptomák eltűnése, vagy más nem kevésbbé hisztériás tünetekkel való felcserélődése. Ezze! szemben a bibliailag

egészséges, józan, egyházi beteggondozás értékét el kell ismernünk s elő kell mozdítanunk. A betegek gondozása nem áll pusztán szavakból, hanem úrvacsora és a kézzel való érintés révén cselekedetből és erőből is.

7. KERÜLD A HOLT IGAZHITŰSÉGET!

Mert: «Ha egész hitem van is, szeretet pedig nincsen énbennem, semmi vagyok» (I. Kor. 13:2.), vagyis:

a) *A legjobb hittani rendszerrel se boldogulsz*, ha mögötte nincs ott a szív meleg szeretete és a mindennapi élet.

b) *Ne bízd magad a «hívők» többségi véleményére!* — Van holt igazhitűség nemcsak az egyházakban, amikor azt tanítják, hogy a keresztség az újjászületést, mint személyes életváltozást, nélkülözhetővé teszi, hanem van holt igazhitűség azokban a közösségekben is, amelyek bizalmukat szubjektív, már elmúlt, jámbor hangulattól csepegtető megtérési élményre alapítják az élő Jézus Krisztus s az Ő akarata helyett.

c) *Ne bízzál semilyen «tan»-ban sem.* A keresztyén hitnek szükségére van világos, rendszeres tanításra, de nem ez a lényege. Ahol a tant egyoldalúan túlértékelik — ez a Bultmann-féle mitológiátlanításra épülő vonatkozik, mint a Barth-féle teológiára — ott ez veszélyt jelent az egyházra és az Isten országára nézve egyaránt, ha ugyanakkor az élő emberi lelkek rövidséget szenvednek. A keresztyén hit elsősorban nem tan, hanem élet!

8. KERÜLD A PUSZTA SZOKÁSOKAT.

mert nem pótolhatják az újjászületést: «Ha valaki nem született újonnan, nem láthatja meg az Isten országát» (Jn. 3:3.), vagyis:

a) *Óvakodjál a vallásos szokásoktól*, amelyeknek nincs többé személyes értelmük. Vannak jó és helyes szokások (v. ö. Lk. 2:42, 4:16), pl. az asztali imádság, templomlátogatás (még akkor is, ha csak nagy ünnepeken történik), a keresztség, az összejövétel stb. De ha az ilyen szokások értelmét többé nem látják tisztán, ahol azokkal mint puszta cícomákkal élnek vissza, hogy jó ünnepi hangulatra tegyenek szert, sokkal egészségesebb, becsületesebb és «keresztyénibb» dolog lenne, ha felhagynának velük.

b) *Óvakodjál az olyan vallásos érdeklődéstől, mely viták mögé sáncolja el a személyes döntéstől való irtózást.*

c) *Óvakodjál az olyan vallásos meggyőződésektől, amelyek az éstől nem hatolnak le a szívbe!* Csak a meleg, őszinte és valóságos élet, továbbá a hit elmélyülése egészen a Krisztus felé fordulásig s az Ő napenkénti tudatos követése tárja fel az örvendező istenfiúság gazdagságát.

9. KERÜLD MINDEN KEGYES LÁTSZATOT!

Jézus azt mondja: A ti beszédeitek legyen: Igen, igen, nem, nem, ami ezen felül van, a gonosztól van (Mt. 5:37). Vagyis:

a) *Kerüld a «kánaáni nyelvet».* A kegyes szavak és bibliai idézetek nem viszik előbbre az egészséges hitéletet, pl. tudnunk kellene és

magatartásunkkal kellene bizonyítanunk, hogy egész életünkben Isten kegyelmétől függünk, de ezt nem kell minden második mondatban az-
zal a szóval kifejeznünk: «Ha az Úr engedni.»

b) *Kerüld a «kánaáni hanghordozás»-t is.* A kenetteljes, túlfűtött, érzelgős, halkán vibráló vagy mestérségesen mélyen zengő hang nem őszinte, gicces és nem fér össze az evangélium tiszta igazságával. Az evangélium tartalma a Szentlélek ereje által hat, nem pedig mesterkélthanghordozás útján. Tanácsos ugyan, hogy az evangélium minden prédikátora foglalkozzék az előadás technikájával, mert az evangélium mál-tósága megköveteli az igehirdetés méltó formáját, de éppen a jó előadási technika a természetes, világos, mesterkéletlen beszédet fogja előmozdítani.

c) *Kerüld az «evangélikus hívó» külső ismertetőjeleit.* Két veszély között kell megtalálnunk a helyes bibliai, emberi utat, Isten gyermeke nem hódolhat értelmetlen divathóbortok külsőségeinek.

Igazi szépségét az emberi arc nem a reá felrakott festék mennyiségétől nyeri, hanem a léleknek abból a tükröződéséből, mely rajta kifejeződik. Az archőr szépsége és ápolása szempontjából fontosabb, hogy vajjon elalvás előtt a nap eseményeit feldolgoztuk-e úgy, hogy vonásaink nyugodtak és pihentek legyenek, mint az a kérdés, hogy vajjon a megfelelő éjszakai arckrémmel kentük-e be magunkat.

De: A kegyesség fokát nem lehet a haj hosszúságával mérni. Éppen a komoly keresztyén embernek kellene testi magatartása, tisztaság, ruházat stb. tekintetében olyan vonzónak lennie, amennyire csak lehetséges: ezzel nem csupán testünk, mint Istennek ajándéka iránt tartozunk, hanem annak a benyomásnak is, amit kívülről a keresztyénekről alkotnak maguknak.

10. KERÜLD AZ ÖNZÉST, A KEGYES ÖNZÉST!

a) *Óvakodjál a saját önelégült kegyességedtől.* Jézus a legerősebb szavakat azokkal szemben használta, «akik azt vélték magukról, hogy kegyesek» s a legnagyobbakat a vámszedőkkel és a nyilvánvaló bűnösökkel szemben.

Milyen veszélyes is a (ritkán kimondott, de gyakran gondolt) imádság önelégültsége: «Hálát adok neked Uram, hogy nem vagyok olyan mint ez» — a vámszedő. És nem vesszük észre, hogy az ilyen gondolkodás révén farizeusokká lettünk.

b) *Óvakodjál az érvényesülési vágytól* a bibliaórákon, az énekkarban és mindenféle előadásnál. Vajjon mindig csak az Isten ígéje, más emberek objektív ügye érdekel-e bennünket ilyenkor, vagy pedig a saját tekintélyünk és az, amit az emberek rólunk gondolnak és mondanak? Egyáltalán sokkal függetlenebbeknek kell lennünk a többiekthől: de annál szorosabb viszonyba kell kerülnünk Krisztussal.

c) *Óvakodjál a fölényeskedéstől,* soha se szólj meg a többieket, soha se mondj olyat, ami téged felmagasztal (I. Kor. 5:51.), hanem egyik a másikat különbnek tartsa önmagánál (Fil. 2:3.)!

A testi, lelki és szellemi egészségnek ezek a szabályai különösen a szellemi életre vonatkozó utolsó tanácsaiban sokkal több negatív in-

telmet tartalmazzanak, mint pozitív tanácsot. Ez figyelmeztet arra, hogy szellemi téren mi magunk semmit se tehetünk: a felhozott példák figyelmeztetnek arra, hogy a saját cselekedetünk többnyire mindig fonák. Egyet azonban tehetünk s meg is kell tennünk: engedjük, hogy az Úr maga munkálkodjék; — hogy szellemünk lelkünkkel és testünkkel együtt feddhetetlenül megtartassék a mi Urunk Jézus Krisztus eljövételére.

(«*Der Weg zur Seele*» 1952. május—júniusi számából.)

dr. med. dr. phil. Klaus Thomas
berlini lelkes

Meditációk

Szentháromság utáni 12. vasárnap

ALAPIGE: II. KOR. 3, 4—9.

Szövegmagyarázat. A textus előtt levő három versben Pál apostol azokkal az ellenfeleivel szemben, akik Jeruzsálemből hoztak ajánló levelet Korinthusba, rámutat Isten Szentlélkének a korinthusiak közötti működésére, amellyel — Jer. 31,33-mal szólva — nem tintával és nem kőtáblákra írva, hanem szíyük hústábláira jegyezve olvashatják, Pál szolgálata által, Krisztus új életet teremtő erejét. Ezért Pál Krisztus által teljes bizalommal (4. v. *πιστοίης* fiducia, Vertrauen) van Isten iránt, akitől kapta és kaphatjuk mindnyájan a szolgálatra való alkalmatlanságot (5. v. *ἐκνότης*) Jer. 31,31-ben és kövben hangzó prófécia teljesedett be, amikor Isten új szövetség szolgálattevőivé tett minket (*διάκονος*, minister, Amt). A *γράμμα-πνεῦμα* ellentét (v. ö. Róm. 7,6-tal) voltaképpen Jer. 31,31—34-en alapul, ahol az atyánk által megrottott szövetség helyett újnak létrejöttét helyezi kilátásba Jahve. A törvény szolgálata sem volt megvetett, hanem dicsőséges (7. v.), de a vele való összehasonlításkor bündöklök fel igazán az evangélium szolgálatának fénye (8—9. v.). A kettő közötti alapvető különbséget érzékelteti az apostol a következő szemléletes kifejezésekkel: az előbbiben uralkodik a betű (*γράμμα*, littera, Buchstabe) és a kárhóztatás szolgálata *διακονία τῆς κατακρισεως*, ministratio damnationis, das Amt, das die Verdammnis predigt), míg az utóbbiban uralkodik a Szentlélek (*πνεῦμα*, spiritus, Geist), a megigazulás szolgálata (*διακονία τῆς δικαιοσύνης* ministratio iustitiae, das Amt, das die Gerechtigkeit predigt)..

Az ige mai mondanivalója. Téma: az evangélium szolgálata, az élet szolgálata. Felosztás: 1. Isten állít szolgálatba. 2. Az élet követői vagyunk. 3. Örömmel és reménységgel szolgálunk.

1. *Isten állít szolgálatba.* Pál apostol problémája ugyanaz, mint a miénk: emberfeletti, isteni üzenet tolmácsaként, az ige hirdetőjeként kell megszólalnia az embervilágban. Ez reménytelen vállalkozás lenne, ha nem lenne Krisztus által az a bizodalunk (4. v.), hogy Istentől nyerjük a szolgálatra való alkalmatlanságot (5. v.). Isten rendelte az ige-hirdetés tisztét és ő áll mögötte. Amikor az ige-hirdető megszólal, rajta keresztül az egyház szólal meg, nem járhat el önkényesen, nem hirdethet magánvéleményt, hanem azt kell megszólaltatnia, amit Isten ad az ajkára. Ezért nem lehet okunk az önmagunkkal való dicsekedésre, mert az ige tisztán és igazán való hirdetésében semmi sincs, amit ne kaptunk volna, ha pedig kaptuk, nem dicsekedhetünk, mintha nem kaptuk volna (I. Kor. 4, 7)). Ennek a szolgálatnak a nagysága és felőssége csak azzal a felküldéssel végezhető el, amelyet Luther sekrestyeimádsága tükröz.

2. Az élet követői vagyunk. Amit Isten az ige hirdetésében ránk bízott, az nem kisebb, mint magának az új életnek és az örökéletnek a szolgálata.

Pál apostol számára nem megszokott dolog az evangélium, mert ő ismer más módot is, ahogy Isten közeledett az emberhez, ez pedig a törvény szolgálata. A törvény végeredményben mindaz, ami nem Krisztus, amiből hiányzik a Krisztusban lett váltság. A törvény szolgálata is dicsőséges, «úgyhogy Izráel fiai nem is nézhetek Mózes orcájára arcának elmúló dicsősége miatt» (7. v.), de a törvény azért «a halálnak betűkkel kövekből vésett szolgálata» (7. v.), azért a «kárhoztatás szolgálata» (9. v.), azért «megőlt betű» (6. v.), mert benne tisztán cseng Isten követelő szentséges akarata komoly felszólítások sorozatán keresztül, de jaj az embernek, mert nem tudja ezt az isteni akaratot teljesíteni. Csak kárhözatra méltó voltát tükrözi a törvény, bebizonyítottnak látja, hogy méltó a halálra.

Azonban éppen abban van az evangélium nagyszerűsége és valódi örömhíre, hogy Krisztus eleget tett értünk a keresztra oltárán, s ajándékként, ingyen, kegyelemből, hit által kapjuk a megigazolást, a keresztyén új életet, az üdvösséget! Ezért dicsőségesebb az evangélium szolgálata (9. v.), ezért lehet azt a Szentlélek szolgálatának (8. v.), a megigazulás szolgálatának (9. v.) nevezni, ezért lehet az evangélium megélevenítes (6. v.), új élet és örökélet eszközlője.

Mi ennek az új életet teremtő evangéliumnak vagyunk a követői. Nem a betű, hanem a Lélek szerint szolgálunk. Bizonyágtételünk a Krisztusról nem csupán megisméltése a róla szóló bizonyágtételeknek, hiszen nincs borzasztóbb az üres szó-mechanizmusnál, hanem személyes hitvallás arról a Krisztusról, aki ma is végzi keresztyén életünkben a régi eltörlését és az új kibontakozását, hiszen «ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régiek elmúltak, imé újjá lett minden». (II. Kor. 5. 17.)

3. Örömmel és reménységgel szolgálunk, tudva, hogy az evangélium szolgálata sohasem a kétségbeesés, kishitűség, lehangoltság, hanem mindig az öröm és reménység szolgálata (8—9. v.). Az öröme, mert Isten jó hírét, az evangéliumot hirdetjük, és a reménysége, mert bátran tekintünk a jövőbe, ahol Isten gondviselése kísér, s végül pedig Krisztus által készen vár az örökélet lehetőségére. Ennek az örömmel és reménységnek a hirdetése erővé, munkakedvvé, hitből fakadó gyümölcstermő életté válik a keresztyén ember életében. Így szolgáljuk Isten akaratából itt és most az új életet, s ezzel egyúttal az örökéletet.

Szentháromság utáni 13. vasárnap

ALAPIGE: GAL. 3. 15—22.

Szövegmagyarázat. κατά άνθρωπον : nem értékítélet, csak azt akarja mondani, hogy Pál a hasonlatot az emberi élet köréből veszi.

διαθήκη : a 16. v-ben általános, mindennapi értelmében veendő.

a 17. v-ben pedig vallási, bibliai (börit) értelmében, mely szerint nem két egyenlő fél között kötött szerződés, szövetség, hanem Isten és az ember közötti úgy ment végbe, hogy Isten mint ígéretet adta az embernek, önmagának, biztosítékul.

σπέρμα : akik Ábrahám módjára hívó bizodalommal ragadják meg Isten ígéretét, egybefoglaltan Krisztusban, azért singularis, mert Krisztusra mutat, akiben övéi, gyülekezete benne van.

430 esztendő: a pátriárkák és Izráelnek Egyiptomban való időzését foglalja magába.

A szöveg első része azt mondja ki, hogy olyan testamentumunk van Istennel, amely a törvényadás előtt ment végbe, s amelyet harmadik fél, maga a törvény sem erőlténíthet meg. A törvény nem elsődleges, hanem az ígérethez képest járulékos elem. A törvény az ígéreten belül van helyén, s nem hozható a kettő egymással ellenmondásba. Erről szól a szöveg második fele.

π : 19. v. nem a dolog mivoltát, hanem jelentőségét, feladatát, célját kérdező névmás. Mit jelent a törvény Isten üdvtervén belül? Van-e valami jelentősége benne, vagy idegen test abban? Azért adatott, hogy vétkeinket tudatosakká tegye, de a Maggal szemben, akinek az ígéret adatott, jelentősége átmenteni, epizódszerű annak a számára, akinek már az ígéret érvényes. Az angyalok által adatott, tehát nem közvetlenül, hanem csak közvetve Istentől, a közbenjáró Mózes útján. A *δικά* a *ὁπίω* val szemben másodrangú előidézőt jelent.

A 20. v. nehéz és sokat vitatott értelmű. A közbenjáró nem egyé, ez a törvénynek nem elfogadóira, Izráel fiaira vonatkozik, hanem a törvényt adó angyalokra (Oepke szerint). A törvényt kijelentő Mózes, a közbenjáró, nem egy angyalnak eszköze, Isten ellenben egy. Ez utóbbi kitétel csupán parafrázisszerű, ellentét-gondolatritmuson alapuló hozzátétel az előbbi mondathoz.

21. v. A törvényt nem rontja le az ígéret. Pál nem hirdet anti-nomizmust. Csak az a törvény, mely üdvöt, életet tudna adni, kelhetne versenyre az ígérettel, mint vele egyenrangú, vagy azt talán felül is múló üdvülényező. Így azonban a kettő egymással szépen megfér.

22. v. *συγκλείειν* : szakkifejezés, börtönbe zárni, foglyul ejteni.

Az ige mai mondanivalója. Téma: *Hit által igazulunk meg!* Felosztás: 1. Ábrahámnak adott ígéret. 2. A törvény bűn alá rekeszt. 3. Krisztusért igazulunk meg. 4. A keresztyén hit életformáló erő.

1. *Az Ábrahámnak adott ígéret* feltétel nélküli volt, ingyen, kegyelemből kapta. «Hitt Ábrahám és tulajdonítták ez néki igazságai» (I. Móz. 15. 6. — Róm. 4. 3.). «Az ígéretetek pedig Ábrahámnak adattak és az ő magvának. Nem mondja: És magvaknak, mint sokról, hanem mint egyről És a te magodnak, aki a Krisztus.» (16. v.) Ábrahám a hit emberének a típusa, aki már Krisztusra mutat és a hitből való megigazulásra.

2. Azonban *Isten a törvényben mindeneket bűn alá rekesztett* (22. v.). Pál apostol azzal okolja meg a törvény létezését, hogy az «a bűnök okáért adatott, amíg eljő a Mag, akinek téletett az ígéret» (19. v.). A törvény Krisztusra vezérlő mester (24. v.), mert bebizonyítja, hogy

nincs ember, aki maradéktalanul teljesítené követeléseit. A törvény tehát megigazítani nem képes (21. v.), hanem csak kárhoztat és átok alá helyez.

3. Miután a törvény bebizonyította, hogy nincs emberi út Istenhez, nyilvánvalóvá lett Isten megigazító igazsága Jézus Krisztusban, akiben az Ábrahámnak adott ígéret hitből adatik a hívőknek (22. v.). A Szentlélek-ébresztette hívő bizodalom Jézus iránt az egyetlen út, amely Istenhez vezet. A hit az a kéz, amely Isten kegyelmes ajándékát megragadja. Isten Krisztuson ábrázolta kegyelmes és megmentő igazságát, amellyel az ember helyett Krisztuson torolta meg a bűnt. Luther hittapasztalata elemi erővel szólaltatta meg Istennek minden drága ígését, amely az *üdvösségnek a Jézus Krisztus által sola fide, sola gratia történő egyedüli útjáról* szól.

4. Az evangéliumi hit, amelyről itt szó van, nem valami tétlen befogadó készség, semmittevő nyugalmi állapot, hanem hatalmas, újéletet formáló erő. Az üdvözítő hit által megváltozik Istenhez való viszonyunk, s ezzel egész emberi lényünkben s életünk minden területén új élet kialakulása indul meg. Luther az evangéliumi hitet szakadatlanul tevőkeny erőként jellemezte. A hitben erőt vett keresztyén ember fáradhatatlan a munkában, megbízható a kötelelességteljesítésben, tántoríthatatlan a béke- és emberszeretethen, élete termi az új élet áldott gyümölcseit.

Ez a megigazító és a szeretet által munkálkodó hit Istennek Ábrahám óta ígért és Krisztusban nekünk adott nagy ajándéka!

Szentháromság utáni 14. vasárnap

ALAPIGE: GAL. 5, 16—24.

Szövegmagyarázat. Az előző fejezetekben Pál apostol az üdvösségre jutás kegyelemből, hit által megvalósuló útjáról szólt, most pedig — amint a legtöbb levélben ezt a sorrendet követi — ezután a hitből fakadó erkölcsi életfolytatásról ír. Hangzik az imperativus: Szentlélek szerint járjatok (16. v. πνεύματι περιπατεῖτε), de ez nem a törvénynek, hanem az evangéliumnak a felszólítása, amely nemcsak követel, hanem erőt is ad Isten akarata követésére. Akik a Szentlélek vezetése (18. v. ἄγω), uralkodó (Luther: regieren) alatt állnak, azok Isten fiaiként (Róm. 8, 14) élnek a lutheri «simul iustus simul peccator» értelmében. Luther azt mondja: «Du fühlst noch das Fleisch, ideo ne cede ex campo» (te még érzed magadban a bűnt, de azért ne hátrálj meg a csataterőről). Az Isten törvényétől való szabadság nem jelenti a bűnnel való harc tankadását, hanem éppen erősítését, erre vonatkozik a másik imperativus: semmiképen se vigyétek véghez (16. v. οὐ μὴ τελήσητε) a σάρξ kívánságait. A πνεύμα és a σάρξ 17—18. versben szereplő ellentéte — amint az egész Újszövetségben, úgy itt is — nem a platonikus értelemben vett dualizmust jelentik, hanem az új- és ó-ember szembenállását. A 19—21. v.-ben szereplő bűnlajtsrom nyilvánvalóvá teszi, hogy a σάρξ bűnei

egyszerre Isten elleni és az embertársak elleni antiszociális bűnök. Ezek részben durván ember ellenes, részben érzéki, részben szellemi bűnök, de mindenképen önzést jelentenek. Ugyanakkor a *πνεύμα* vezetése alatt álló új élet gyümölcsei a béke és emberszeretetben foglalhatók össze (22. v.). Akikben Krisztus cselekszik, azok az ő halálába keresztelkedtek meg (Róm. 6, 3), keresztrefeszítették (24. v. *εσταυρωσαν*, kreuzigen, crucifield) a *σαρφή* indulatait és kívánságait.

Az *ige mai mondanivalója*. Téma: A Szentlélek vezetése alatt élni állandó harcot jelent a bűnökkel. Felosztás: 1. A «cselekedetek» lutheri értelmezése. 2. Az ó-ember cselekedetei. 3. «Lélek gyümölcsei.» 4. «Lélek szerint járjatok!»

Luther szerint ez az epistola keményhangú, de hasznos és üdvösséges. Kemény, mert Pál apostol nem fél nevének nevezni a bűnöket, hanem élesen mutat rá azokra. Szembeállítja egymással a «test cselekedeteit» és a «Lélek gyümölcseit». Mivel az epistolában erős hangsúly esik a cselekedetekre s az előző vasárnap éppen a hit által való megigazulásról szölvünk, most a textus helyes megértése érdekében tisztáznunk kell röviden a cselekedetokról szóló bibliai és egyúttal lutheri tanítást.

1. A cselekedetek kérdésében Luther szavai így igazítanak el bennünket: «Jó és kegyes cselekedet sohasem tesz valakit jóvá, kegyessé, hanem a jó és kegyes ember cselekszik jó és kegyes dolgot. Gonosz cselekedet sohasem tesz valakit gonosz emberré, hanem a gonosz ember cselekszik gonosz dolgokat. Amint Krisztus mondja: «Nem teremhet jó fa rossz gyümölcsöt, romlott fa sem teremhet jó gyümölcsöt.» Tehát nyilvánvaló, hogy nem a gyümölcs tartja a fát, s a fák nem a gyümölcsből nőnek ki, hanem éppen a fa tartja a gyümölcsöt, s a fából nő ki a gyümölcs. Így tehát a fának előbb kell léteznie, mint a gyümölcsnek, ezért nem a gyümölcs ad jó vagy rossz fát, hanem a fa ad jó vagy rossz gyümölcsöt; nem a cselekedetek teszik jóvá vagy rosszá az embert, hanem az ember jó vagy rossz cselekedetet visz véghez.» Pál apostol a cselekedetokról mint következményekről ír. Ilyen értelemben szölvünk a «test cselekedeteiről» és «a lélek gyümölcseiről».

2. Az ó-ember cselekedetei (19—21. v.) mindenestől önzöek. Ebből az önzésből fakad azután az *embertelenség* bűne, amely a bűnkatalógusban a gyilkosságban kapja a legerősebb színt. Jézus Tízparancsolat értelmezése szerint (Mt. 5.) már az ölést, pusztítást megelőző gondolati vagy szóbeli bűnök a Gyehennára juttatják az embert. Igénk fényében láthatjuk minden háborús uszítás és minden vérengző vagy alattomos ember-ellenes és ugyanakkor Isten-ellenes cselekedet kárhuzatos voltát. Merjünk ezen a ponton gyülekezetünknek eligazító ígét hirdetni! De hasonlóan az önzés bűnei azok is, amelyek az *érzékiségről* szölvnek, amelyekben az ember csak magának él és kiszakad az embertársaisával alkotott közösségből s másokat tesz önzése áldozatává. A 20. v. tud finom árnyalatú, jobbára *szellemi természetű* bűnökről, amelyek egyrészt félrevezetik az embereket, pl. a babonás varázslással, másrészt belső egyenetlenséget okoznak viszály, irigység szításával.

Valamennyi bűnre vonatkozik a kárhuztatás: «akik ilyeneket cselekesznek, Isten országának örökösei nem lesznek.» (21. v.)

3. Ezzel szemben, akik a Krisztuséi, azok termik a *Lélek gyümölcsét* (22. v.), ez pedig a cselekvő emberszeretetben látható, amint arra Jézus tanított minket. De látható a Lélek gyümölcse az örömben is. (22. v.), amely a jövő felé való irányítottságában mint reménység nyilatkozik meg. A Lélek gyümölcse: a békének a szeretete. Keresztyén ember a legtitkosabb gondolataiban sem spekulálhat háborúra. Személy szerint vagyunk felelősek a világ, az emberiség békéjéért is. Ha pedig felelősek vagyunk, világos, hogy tennünk is kell valamit megvédése érdekében. Isten nyilvánvaló áldása kísér minden békéért fáradozó munkát. A Lélek gyümölcse mindaz a «szívesség, jóság, hűség, szelíd-ség, mértékletesség», amellyel a keresztyén ember Istent szolgálja embertársai között végzett munkája során.

Akik a Szentlélek vezetése alatt járnak, szabadok Isten törvényétől (18., 23. v.), mert hálából és önként követik Isten akaratát, s Lutherrel együtt így gondolkoznak: «Íme, az én Istenem engem, méltatlan és el-kárhozott embert minden érdemen nélkül, ingyen való kegyelméből megajándékozott Krisztus által és Krisztusban minden kegyesség és üdvösség teljes gazdagságával. Nohát, ennek az én jó Atyámnak, aki engem fölös jókkal ingyen elhalmozott, megteszek én is mindent, ami néki tetszik, és leszek felebarátom iránt én is keresztyén, amint Krisztus irántam lett, és nem teszek egyebet, csak amiről tudom, hogy nékik szükséges, hasznos és üdvösséges!»

4. Bennünk is dúl az ó- és új-ember harca (17. v.), de senki sem lehet olyan gyenge, olyan kishitű, hogy ebben a harcban megadja magát. Erőteljes felszólításokat kaptunk ebben az igében. «*Lélek szerint járjatok!*», majd pedig: «A test kívánságát véghez ne vigyétek!» Ugyan-ilyen erőteljesen hirdeti igénk e felszólításoknak való engedelmesség lehetőségét, hiszen mindenre van erőnk a Krisztusban! (Fil. 4., 13.) Teremthetjük a Lélek gyümölcseit! (22. v.)

Szentháromság utáni 15. vasárnap

ALAPIGE: GAL. 5,25—6,10.

Szövegmagyarázat. A Szentlélek szerinti életfolytatás (25. vs. πνεύ-
ματι στοιχεῖν, im Geist wandeln, walk in the Spirit) összeférhetetlen
az emberekhez való rossz viszonytal, azzal, hogy önző s ezért hiába-
való hírnév-keresők (κενόδοξοι), kihívók (προκαλοῦμενοι), irigyke-
dők (φθονοῦντες) legyünk. Ellenben a Szentlélek vezetése alatt állók-
nak (οἱ πνευματικοί) kell helyes útra vezetniök (6.1. v. καταρτιζω)
azokat, akiket meglep, elfog (προλημφθῆ) valamilyen bűn, hiba
(παράπτωμα , Fehler, fault), de természetesen nem feledkezve meg
az önmagukról való vigyázásról, figyelésről (σκοπέω) sem. A Krisztus
törvénye (6.2. v. νόμος τοῦ Χριστοῦ) szokatlan kifejezés ugyan, de ezzel
az evangéliumot elhatárolja Pál apostol a törvénytől, kiemeli, hogy itt
Krisztus váltságáhalálán épülő és új életet teremtő isteni akaratról van
szó, a csupán követelő isteni törvénnyel szemben, ugyanakkor azonban

meri a νόμος szót Krisztussal kapcsolatban is használni, hiszen Krisztusban sem a törvény hiábavalóságáról van szó, hanem arról, hogy új viszonyba kerülünk Isten akaratával, amelyet hálából és önként követünk. «A törvényt tehát hiábavalóvá tesszük-é a hit által? Távol legyen! Sőt inkább a törvényt megerősítjük» (Róm. 3,31.), t. i. azzal, hogy a hitben erőt és indítást nyerünk a törvény betöltésére. A νόμος τοῦ Χριστοῦ betöltése: a szeretetben tevékeny hit, amely egymás terhének (βάρη) hordozásából áll. Ezzel látszólagos ellenmondásban van az 5. v., ahol arról van szó, hogy ki-ki a maga terhét (φορτίον) hordozza. A 3. és 4. vs. világítja meg ezt a problémát, ahol a saját szemében a gerendát sem látó öncsalásról szól az apostol s ezzel kapcsolatban célzás történik arról, hogy majd a Krisztus ítélőszéke előtt ki-ki a maga terhével fog megjelenni (II. Kor. 5,10.). De addig is éppen akkor töltjük be a Krisztus törvényét, ha segítünk megosztani felebarátunk terhét. Minél inkább ismerjük Isten előtti személyes felelősségünket, annál inkább szolgálunk itt és most embertársaink javára. Ezért hangzik a felszólítás a jó cselekvésére (10. vs. ἐργάζομαι τὸ ἀγαθόν) azzal, aki lelkiekre tanít (6. vs. κατηχέω), azzal aki hittestvérünk (10. vs. πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως) és minden embertársunkkal (10. vs. πρὸς πάντας). Az egész keresztyén élet vetés, amelyben az vetett jól, aki a «Szentlélek szerint járva» szeretetben élt, ez arat a Szentlélek által (8. vs. ἐκ τοῦ πνεύματος) örökéletet.

Az ige mai mondanivalója. Téma: «Egymás terhét hordozzátok és úgy töltsétek be a Krisztus törvényét.» Felosztás: 1. A «Krisztus törvénye». 2. Szabadulás az önzésből. 3. A szeretet által cselekvő hit. 4. A szolgáló szeretet aktuális megnyilvánulása. 5. «Amit vet az ember, azt aratandja is.»

1. Jézus Krisztus a kereszten magára vette bűnünk minden terhét. Miattunk, helyettünk, értünk szenvedve odaáldozta magát, hogy halálából új életünk lehessen. A Mestertől kell annyit tanulnia a tanítványnak, hogy — Luther kifejezésével élve — a felebarát számára ő is Krisztussá legyen, mégpedig abban az értelemben, hogy *magára veszi a másik ember terhét* (6,2. v.). Keresztyén életünk üres fecsegés csupán, ha ezen a téren nem teremjük hitünk gyümölcseit. Pál apostol I. Kor. 13-ban döbbenetesen hirdeti minden kegyes erőlködés hiábavaló voltát, ha a Krisztustól tanult szeretet hiányzik belőle. A «Krisztus törvénye» azt várja tőlünk, hogy akik olyan nagy szeretetet kaptunk a kereszten, hálából adjuk tovább embertársainknak azt az ajándékot, amit nyertünk: töltsük be a Krisztus törvényét azzal, hogy egymás terhét hordozzuk. A teher mindig súlyos. A szeretet gyakorlása pedig sohasem szórakozás. A szeretet éppen az önző, csak önmagának élő állásfoglalás feladása. Ezen a téren igen nagy tartozásaink vannak Istennél. «Lélek szerint járni» nem lehet magánosan. A «Krisztus törvénye» mindenestől embertársaink közössége felé fordítja tekintetünket. Erről igénk ilyen gyakorlati útmutatást ad:

2. *Szabaduljunk meg önmagunk bálványozásától* — erre Krisztusban lehetőségünk van! Ne törtessünk hiúságunk kielégítésére (5,26. v.), ne legyünk kihívóak és «egymást ingerlők» (5,26. v.), ne irigykedjünk (5,26. v.) és ne szítsunk másokban helyzetükkel való elégedetlenséget.

Ne tartsuk magunkat a világ közepének, ne legyünk ezen a téren öncsalók (6,3. v.). Tartsunk önvizsgálatot (6,4. v.) és ügyeljünk magunkra (6,1. v.), tudva, hogy ki-ki a Krisztus ítélőszéke előtt «a maga terhét hordozza» (6,5. v.). A «Lélek szerint járva» lehetőségünk van az önzésünkből való szabadulásra. Éljük ezzel a lehetőséggel!

3. A szeretet által cselekvő hit: a) gondját viseli a felebarátnak, a szelidség lelkével annak bünterhét úgy hordozza, hogy helyes útra vezet a tévelygőt (6,1. v.); b) mivel a kereszten kapott ajándékból él, tud igazán adni másoknak, igénk a hittestvérekről, «hitünk cselédeiről» való gondoskodást köti lelkünkre, s ezt nyugodtan vonatkoztathatjuk hittestvéreink összességére: a gyülekezet és egész egyházunk javára; c) és tud jócselekedettel szolgálatot tenni minden embernek, népünknek, hazánknak, az egész emberiségnek.

Ezen a vasárnapon szokott a legelőbb gyülekezet *aratási hálaadó ünnepet* tartani. Igénk tükrében az aratást és begyűjtést az egymásnak szolgáló szeretet egyik fontos konkrét megnyilvánulási területének látjuk. A szeretet által cselekvő hit ezen a ponton tudja bebizonyítani, hogy az ország kenyeréért keresztyén hűséggel tud dolgozni és mély-séges szeretettel tud adni a hazának, mert Isten ígéje vezeti: «Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek, mert aki szereti felebarátját, a törvényt betöltötte.» (Róm. 13,8.) Adjunk hálát Istennek az adott természet, a becsületes munka megáldásáért, népünk jövő évi kenyeréért, népünk felemelkedését szolgáló felsőbb-ségünkért. Induljunk újult erővel munkába, hogy keresztyén módon élhessünk az embertársainknak tett szolgálatnak és így töltsük be «a Krisztus törvényét».

5. Krisztus szeretet-törvényének a betöltését az apostol a vetés-aratáshoz hasonlítja, «amit vet az ember, azt aratánda is» (6., 7. v.). Itt és most dől el, hogyan állunk majd Krisztus ítélőszéke elé, «hogy ki-ki megjutalmaztassék, a szerint, amiket e testben cselekedett, vagy jót, vagy gonoszt» (II. Kor. 5,10.). Aki most vet a Krisztus törvénye betöl-tése nyomán egymásnak szolgáló testvérszeretetet és a «Szentlélek se-rint jár» (5,25. v.), az majd «lélekből arat örök életet». (6,8.)

Folyóiratszemle

Theologická Příloha Krestanské Revue. Praha, 1952. 1. sz.

A csehszlovák protestantizmus legújabb teológiai szakfolyóiratának első számát *Hromádka* professzor bevezető cikke nyitja meg. «Az egyházzól és teológiáról szóló feszült és nehéz eszmecserék áramlásában állunk — kezdi cikkét Hromádka. — Feladatunk felelősségteljesebb és sorsdöntőbb, mint a legutóbbi, vagy az utolsóelőtti generációé volt. Az egyház teológiai képviselőit, de az egyszerű egyháztagokat is sürgetik az események mindazon lényeges kérdések átgondolására és átbeszélésére, melyek oly égetően érintik egyházukat... A keresztyén egyházaknak komolyan meg kell fontoljniok, mennyire hanyatlóban vannak azok a hatalmi, civilizációs és gazdasági erők, melyekre évszázadokon át támaszkodtak, abban az elképzelésben, hogy az erkölcsi és kulturális világ hordozói és meghatározói, miközben régen elvesztették vezető szerepüket és mellékvágyányrtólódtak az egyháztól idegen érdekektől és eszméktől hajtott társadalom életében. A folyóirat feladata lesz, rámutatni arra, hogyan rendezik az egyházak viszonyukat a történelem új tényeihez, milyen sikerrel keresik és találják meg szolgálatuk új útjait, hogyan tudnak szólni a ma emberéhez. Mint a Krestanské Revue teológiai toldaléka, főként a mai teológiai munka lényeges kérdéseit kívánja vizsgálódásainak reflektorfényébe vonni. Az igazi teológia étellel teljes, mindig figyelő állásban van, — írja a professzor —, hogy buzgón és frissen szüntelenül érthesse az Igét és azt a cselekvést, amellyel az ég és föld, élet és halál Ura ismerteti magát az emberrel. A teológia a földön jár, bűnös emberek között, a valóságra tágult szemekkel, látva az embert nyomorúságában és reménységében, bukásában és felemelkedésében egyaránt. Semmi köze sincsen a metafizikának az élet és világ titkait kutató vizsgálódásaihoz és elmélkedéseikhez, lényegesen különbözik a túlvilági szfériákba menekülő misztikától éppúgy, mint a mithológiától és babonától. A teológia azonban — úgy, amint a reformáció híve értelmezi — mégsem találhat soha, semmire definitív megoldást és pedig azért, mert az Ige úgy munkálkodik közöttünk, hogy sohasem engedi magát hatalmunkba kényszeríteni. Olyan, mint a lángoló tűz, amely szüntelenül ég, bele-belekap az élet valóságába, emberek sorsába, de szilárd formákba nem rögzíthető. Ezért kell az Igét úgy hirdetni, hogy a ma élő ember a maga sajátos vágyai és küzdelmei között is valóban és igazán megismerhesse, megérthesse, hogy egzisztenciájának gyökeréig hatolhasson és őt szabad engedelmességből való meghajlásra készítse. Ezért van, hogy a teológus, bár sohasem téveszti szem elől megelőző generációk munkáját, mégis minden kérdést felelősségteljesen újból vizsgál és újból értelmez. — R. Rican: K 85. n. arzeninám prof. Dra Ferd. Hrejsy. (Dr. Hrejsa Ferdinánd professzor 85. születésnapjára.) A terjedelmes cikk behatóan méltatja a nagy cseh egyháztörténész kimagasló életművét, mely a cseh protestantizmus mindkét főágára nézve korszakalkotónak bizonyult. Hrejsa a század elejétől kezdve lankadatlan lelkesedéssel propagálta a Confessio Augustana és Helvetica híveinek a sajátosan cseh reformációi örökség, az 1575. évi Cseh Confessio alapján való egyesülését. Hangsúlyozta, kutatásainak egyik lényeges eredményeként, hogy a fehérhegyi csata előtti évszázad cseh evangélikusai nem tértek le a huszita alapokról, s hogy az Isten törvényének való engedelmesség hangsúlyozása

egész lutheri kegyességüknek sajátos veretét adott. Az Augustana cseh hívei a keleti szuperintendencia 1903. évi közgyűlésén fogadták el a Cseh Confessiót, mint az Augustanával egyenlő értékűt. Hrejsát 1917-ben az evangélikus egyház szuperintendensévé választották meg, amikor a lelkészek nagy számával egyetemben már a hívek széles rétegei is támogatták mozgalmát, melynek eredményeként 1918. decemberében következett be mindkét hitvallás híveinek a Cseh Confessio alapján való egyesülése. Hrejsa legjelentősebb műve: Česká konfessie, její vznik, podstata a dejiny (A cseh konfesszió, ennek keletkezése, lényege és története). 1912-ben jelent meg a Cseh Akadémia kiadásában 818 oldalon. Már a második világháború után jelent meg professzori működésének eredményeként másik nagy műve, a hatkötetes Dejiny krestanství v Československu (A keresztyénség története Csehszlovákiában). Tárgyát 1576-ig dolgozza fel és pedig különös tekintettel a husziták korára. A mű gazdag szlovák vonatkozású anyaga számunkra különösen becses. A huszitizmuson kívül még a Türelmi Rendelet kora vonzotta fokozottabban Hrejsa érdeklődését. Idevonatkozó számos munkája között találunk két magyar vonatkozásút is: a Végh Jánosról (1930) és Szalatnay Jánosról (1931), ezekről a Türelmi Rendelet megjelenése után Sárospatakról lelkészi szolgálatra Csehországba küldött református teológusokról szóló monografiákat. — A Dokumenty rovatában V. T. Miskovská a «Palinodia apostasiae» című kéziratban levő érdekes apologetikai művet ismerteti a fehérhegyi csata után cseh nyelvű pastorális irodalomból. A kézirat a lipótszentmiklósi Transcius-könyvtárban fekszik. A folyóirat könyv- és folyóiratszemlével zárul.

Dr. Szilády Jenő

A Teol. Akad. által hirdetett Lelkésztovábbképző konferencia (1952. szept. 8—13.) ismertetése

AZ IGEHIRDETÉS IDŐSZERŰSÉGÉNEK KÉRDÉSEI:

1. Kezdő előadás (8-án, hétfőn d. u. 5 óraker): „Az élő ige a felelős egyházban“. Vető Lajos dr. püspök, a hannoveri világkonferencia munkájáról és tanulságairól.
2. Délelőtti előadássorozat: Akik az igét időszerűen hirdették.
 1. Az ószövetségi próféták (szemben Izráel vallásával).
 2. Az apostolok (lelkipásztori mondanivalójuk koruk vívódó emberei számára).
 3. Luther (reformátori szava az egyhárról és a felsőbbbségről).
 4. A magyar reformátorok (kitárt lélekkel az egész magyar élet felé).
3. Délelőtti homiletikai munkaközösség.
4. Délutáni előadássorozat: Hogyan látja a modern ember:
 1. Az embert, önmagát?
 2. A társadalmat?
 3. A lét végső kérdéseit?
 - 4.a) Az egyház üzenetét?
b) Az egyház teológiai tanítását?
5. Délutáni vitasorozat: Mit mond Isten igéje a mai embernek:
 1. Az átalakuló családi életéről?
 2. A szervezett munkáról?
 3. A keresetével való sáfárkodásról?
 4. Kultúrájáról, különösképpen tudományáról?
6. Esti igehirdetés-sorozat: „Ézt mondja a seregek Ura a próféták felől“. (Jer. 23, 15).
7. Befejező előadás (13-án, szombaton, d. e. 9 óraker): A lundi világkonferencia munkája és tanulságai. Dezséry László püspök beszámolója.

Minden reggel lectiós könyörgés. 13-án, szombaton d. e. 11 óraker összefoglaló megbeszélés. Utána úrvacsorai istentisztelet Pálffy Miklós dr., dékán szolgálatával.

Tudnivalók: A konferencia színhelye a Lelkésznevelő Intézet (Budapest, II., Báthori László-út 8.). Részvételi díj 10.— forint, minden részvevő számára (fizetendő megérkezéskor, ill. a konferencián, való részvétel első alkalmával a dékáni hivatal megbízottjánál). A Lelkésznevelő Intézet az idejében jeelntkezettek részére napi 11.— forintért napi háromszori étkezést és napi 2.— forintért szállást biztosít; akik csak étkezést kérnek, 1.50 forintért reggelit, 5.— forintért ebédet, 4.50 forintért vacsorát kaphatnak. A konferencia 8-án, hétfőn d. u. 5 óraker kezdődik, és 13-án, szombaton déli 1 óraker fejeződik be. Előzetes jelentkezés szükséges a Teológiai Akadémia dékáni hivatala címén (Budapest, VII., Gorkij-fasor 17—21.) legkésőbb szeptember 1-ig. Ajánlatos az idejében való jelentkezés, mivel az elhelyezési lehetőségek korlátozottak.